

GLOBALIZACIJA, EUROPSKE INTEGRACIJE I NACIONALNO GOSPODARSTVO

Kukučka, Rozalija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:364457>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Preddiplomski sveučilišni studij, Financijski menadžment

Rozalija Kukučka

**GLOBALIZACIJA, EUROPSKE INTEGRACIJE I
NACIONALNO GOSPODARSTVO**

Završni rad

Osijek, 2022.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Preddiplomski sveučilišni studij Financijski menadžment

Rozalija Kukučka

**GLOBALIZACIJA, EUROPSKE INTEGRACIJE I
NACIONALNO GOSPODARSTVO**

Završni rad

Kolegij: Gospodarstvo Hrvatske

JMBAG: 0010111592

e-mail: rozalija.kukucka@efos.hr

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Nataša Drvenkar

Osijek, 2022.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Faculty of Economics in Osijek

Undergraduate Study, Financial management

Rozalija Kukučka

**GLOBALISATION, EUROPEAN INTEGRATION
AND NATIONAL ECONOMY**

Final paper

Osijek, 2022.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).
4. izjavljujem da sam autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studentice: Rozalija Kukučka

JMBAG: 0010111592

OIB: 17236489864

e-mail za kontakt: rkukucka@gmail.com

Naziv studija: Preddiplomski sveučilišni studij, Financijski menadžment

Naslov rada: Globalizacija, europske integracije i nacionalno gospodarstvo

Mentorica završnog rada: Izv. prof. dr. sc. Nataša Drvenkar

U Osijeku, 15.09.2022. godine

Potpis

SAŽETAK

Stupanj konkurentnosti neke zemlje u odnosu na ostale vrlo je važan segment u određivanju uspješnosti. Ekonomija svake zemlje neminovno ovisi o globalizaciji te se sukladno tome, zemlje nastoje putem globalizacije što više uključiti u međunarodnu podjelu rada i razmjenu usluga i dobara. Globalizacija je proces koji je omogućio lakšu i bržu trgovinu roba i usluga te smanjenje carina što u konačnici rezultira bržom trgovinskom razmjenom i bržim gospodarskim rastom pojedine zemlje. Globalizacija nije vezana samo uz povezivanje zemalja na gospodarskoj razini. Ona zalazi u sve sfere koje utječu na sigurnost i stabilnost u svijetu: politiku, kulturu i ekologiju. U procesu globalizacije vrlo je važno prihvaćati promjene i trendove na svjetskom tržištu kako bi kompanije i države bile što konkurentnije.

Promatrajući hrvatsko gospodarstvo, točnije, odnose Hrvatske s inozemstvom, dolazimo do zaključka da je ulazak Hrvatske u Europsku uniju rezultirao većom konkurentnošću zemlje i pristup drugim tržištima. S obzirom na to da globalizacija potiče sve veću međunarodnu razmjenu, slobodan protok kapitala i rada te međuovisnost svjetskih zemalja, može se zaključiti da iz nje proizlaze i ekonomske integracije.

Temeljni cilj europskih integracija je stvaranje jedinstvenog tržišta koje će povećati konkurenciju što će dovesti do sniženja cijena te samim time i do povećanja životnog standarda stanovnika Europske unije. Prekretnica u složenom procesu europskih integracija dogodila se nakon stvaranja Europske ekonomske zajednice te se smatra jednim od najvažnijih događaja u globalnoj ekonomiji današnjice. Jedinstveno tržište Europske unije počiva na četiri tržišne slobode: slobodno kretanje ljudi, robe, usluga i kapitala. Stanovnici Europske unije u svakodnevnom su doticaju s navedenim slobodama i osjećaju njihove prednosti. Ulazak Hrvatske u Europsku uniju, 2013. godine, omogućio je hrvatskom gospodarstvu slobodan pristup europskom tržištu, konkurentnije uvjete za poduzetnike te jednaka pravila za strane investitore što je pozitivno utjecalo na razvoj hrvatskog gospodarstva, povećanje kupovni moći građana te viši životni standard.

Ključne riječi: globalizacija, europske integracije, Europska unija, mala otvorena ekonomija, platna bilanca, vanjskotrgovinska razmjena

ABSTRACT

The degree of competitiveness of a country in relation to others is a very important segment in determining success. The economy of every country inevitably depends on globalization, and accordingly, through globalization, countries try to get involved as much as possible in the international division of labor and the exchange of services and goods. Globalization is a process that has enabled easier and faster trade of goods and services, as well as the reduction of custom duties, which ultimately leads to faster trade and economic growth of each country individually. Globalization does not only refer to the connection of countries on an economic level. It affects all areas that influence security and stability in the world: Politics, culture and ecology. In the process of globalization, it is very important to accept changes and trends in the world market so that companies and countries can be as competitive as possible. Observing the Croatian economy, more precisely, Croatia's relations with foreign countries, we come to the conclusion that Croatia's entry into the European Union resulted in greater competitiveness of the country and access to other markets.

Considering that globalization promotes international exchange, free flow of capital and labor and interdependence of the countries of the world, we can conclude that economic integration is also a consequence of it. The basic goal of European integration is the creation of a single market that increases competition, which leads to lower prices and, consequently, to an increase in the standard of living of the inhabitants of the European Union. The turning point in the complex process of European integration occurred after the creation of the European Economic Community and is now considered one of the most important events in the world economy. The single market of the European Union rests on four market freedoms: the free movement of people, services, goods and capital. The inhabitants of the European Union come into contact with the above mentioned freedoms on a daily basis and feel their benefits. Croatia's entry to the European Union in 2013 provided the Croatian economy with free access to the European market, more competitive conditions for entrepreneurs and equal rules for foreign investors, which had a positive impact on the development of the Croatian economy, increased the purchasing power of citizens and raised the standard of living.

KEY WORDS: globalization, European integration, European Union, small open economy, balance of payments, foreign trade exchange

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Metodologija rada	1
2.1. Predmet i cilj rada.....	1
2.2. Izvori podataka i metode prikupljanja	2
2.3. Sadržaj i struktura rada	2
3. Osnovna obilježja globalizacije i europskih integracija.....	2
3.1. Motivi europskih integracija.....	2
3.2. Utjecaj globalizacije na europske integracije	5
3.3. Perspektiva Europske unije	8
3.4. Specifičnost male otvorene ekonomije.....	11
4. Gospodarski odnosi Hrvatske s Europskom unijom	13
4.1. Održivost i stanje tekućeg računa platne bilance.....	13
4.2. Održivost i stanje financijskog računa platne bilance	19
4.3. Učinci ekonomskih integracija na trgovinsku politiku Hrvatske	23
4.4. Poticanje gospodarstva kroz sustav državnih potpora Europske unije.....	27
5. Zaključak.....	29
Literatura	30

1. Uvod

U ovom završnom radu analizira se na koji način procesi globalizacije i europskih integracija utječu na gospodarstvo Hrvatske. U cilju utvrđivanja uspješnosti određene zemlje na međunarodnom tržištu, provode se odgovarajuće analize konkurentnosti. U suvremeno doba, neminovna je činjenica kako globalizacija ima prevladavajući utjecaj na gospodarstvo svake zemlje. Pri tome, moglo bi se reći kako svaka zemlja nastoji koristiti prednosti globalizacije da bi se što više uključila u međunarodnu podjelu rada te razmjenu usluga i dobara, što, u konačnici, treba dovesti do povećanja životnog standarda stanovništva kao primarnog gospodarskog cilja. Ukoliko se promatraju odnosi Hrvatske s inozemstvom i cjelokupno gospodarstvo Hrvatske, utoliko se može zaključiti kako je veću konkurentnost i dostupnost mnogih tržišta Hrvatskoj omogućio ulazak u Europsku uniju. Do tada je taj pristup bio ograničen, a ulazak Hrvatske u Europsku uniju omogućio je rast hrvatskih prilika u pogledu veće razine konkurentnosti i ekonomske transformacije. U radu se također definiraju specifičnosti male otvorene ekonomije te utjecaj globalizacije i inozemnih faktora na iste. Posljednje poglavlje rada bavi se gospodarskim odnosima Hrvatske i Europske unije uz naglasak na održivost i stanje tekućeg i financijskog računa platne bilance.

2. Metodologija rada

U ovom poglavlju obrađuju se predmet, cilj, izvori podataka, metode prikupljanja te sadržaj i struktura rada.

2.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovog rada je definiranje osnovnih obilježja globalizacije i njezin utjecaj na europske integracije. U radu se definiraju i pojmovi europskih integracija te specifičnosti male otvorene ekonomije na primjeru Hrvatske kao i gospodarski odnosi Hrvatske s članicama Europske unije kroz održivost i stanje tekućeg i financijskog računa platne bilance.

Cilj ovog rada je promotriti kako procesi globalizacije i europskih integracija utječu na gospodarstvo Hrvatske, a navedeno argumentirati kroz komparativne analize.

2.2. Izvori podataka i metode prikupljanja

Za pisanje ovog završnog rada korištene su znanstvene i stručne knjige, znanstveni članci, službene publikacije relevantnih institucija u zemlji i inozemstvu te statističke baze podataka. Znanstvene metode korištene pri pisanju rada su: induktivna metoda koja je korištena za utvrđivanje pojedinačnih činjenica o temi rada. Metoda definicije je korištena u svakom opisivanju citiranih pojmova globalnih utjecaja i europskih integracija. Metoda analize je bila korištena za opisivanje općenito o karakteristikama europskih integracija, utjecaja globalizacije te financijskog i tekućeg računa platne bilance. Metoda sinteze je korištena zajedno s metodom analize kako bi se prikupljeni podaci povezali u cjelinu. Metoda dedukcije kao logička metoda korištena je prilikom pisanja zaključka nakon provedenih analiza u završnom radu.

2.3. Sadržaj i struktura rada

Rad se sastoji od pet poglavlja. U prvom, uvodnom, poglavlju navodi se početni pregled teme i svrha rada. U drugom poglavlju obrađeni su predmet i cilj rada te izvori podataka i metode prikupljanja. U trećem poglavlju obrađena su osnovna obilježja globalizacije i europskih integracija, njihovi motivi, perspektiva Europske unije te specifičnosti male otvorene ekonomije. U četvrtom dijelu rada obrađeni su gospodarski odnosi Hrvatske s ostatkom Europske unije u vidu tekućeg i financijskog računa platne bilance, trgovinske politike te državnih potpora, a upetom dijelu rada je zaključak.

3. Osnovna obilježja globalizacije i europskih integracija

U ovom poglavlju obrađeni su motivi europskih integracija, utjecaj globalizacije na europske integracije, perspektiva Europske unije te specifičnosti male otvorene ekonomije.

3.1. Motivi europskih integracija

Motivi regionalnih ekonomskih integracija su različiti. Stvaranje Europske ekonomske zajednice bila je prekretnica u dugom i složenom procesu europskih ekonomskih integracija te se smatra jednim od najvažnijih događaja u globalnoj ekonomiji današnjice.

Horak (2011) ističe da su Europu u prvoj polovici 20. stoljeća obilježila dva svjetska rata koja su iza sebe ostavila štetu neviđenih razmjera. Jean Monnet i Robert Schuman, u cilju sprječavanja takvih sukoba u budućnosti, zagovarali su ideju kojom bi se elementarni resursi Francuske i Njemačke, ugljen i čelik, stavili pod jedinstvenu upravu „supranacionalne“ organizacije kako bi djelovali kao jedinstvena proizvodna cjelina. Zaključili su da će zajednička proizvodnja riješiti pitanje rata između Francuske i Njemačke te samim time omogućiti gospodarski rast. Ovakav prijedlog mogle su koristiti i ostale zemlje koje su dugo vremena bile neprijatelji, a isti je predstavljao neophodan temelj za očuvanje mira. Ta ideja zaživjela je 9. svibnja 1950. godine putem takozvane *Schumanove deklaracije*, a u spomen na taj značajan trenutak, 9. svibnja se danas slavi kao Dan Europe. Danas, Europska unija obuhvaća šire područje od Europske zajednice za ugljen i čelik i zalazi u gotovo sve sfere života stanovnika EU te na taj način svojim zemljama članicama osigurava jednaka prava i obveze za zajednički boljitak budućnost. Kako je autor Puškarić (2010) zaključio u svome istraživanju, promatrajući proces europske integracije kroz pet razdoblja, najzaslužnija osoba za početak projekta europske integracije smatra se Jean Monnet, a *Schumanova deklaracija* temeljem stvaranja Europske zajednice za ugljen i čelik. Nadalje, ističe i da je proces europske integracije fenomen 20. stoljeća.

Europska unija ima zajednička pravila koja su rasprostranjena na sve gospodarske sektore. U gospodarskim sektorima postiže se sve veća kohezivnost same integracije. Cilj povezivanja zemalja jest postizanje prosperiteta svih zemalja članica kako bi Europska unija i sam europski kontinent mogao zadržati vodeću ulogu u svijetu. Naime, gospodarski najrazvijenije zemlje svijeta nalaze se u Europi te one sa svojim stečenim znanjem pomažu i uče one manje razvijene zemlje kako da postanu što uspješnije. Prethodno potvrđuje i König (2015) koji naglašava da su uglavnom male zemlje bile te koje su ušle u Europsku uniju u zadnjim krugovima proširenja što sugerira da upravo članstvo u Europskoj uniji pruža određene ekonomske i političke prednosti, a koje su posebno korisne za male zemlje. Otvaranjem novim tržištima stvaraju se uvjeti za rast gospodarstva Europe, a to se može postići samo aktivnom politikom slobodne trgovine i ulaganja Europske unije. Tri su glavna područja na kojima se temelji djelovanje trgovinske politike Europske unije. Ponajprije ima vrlo važnu ulogu u višestranim pregovorima u okviru WTO-a. Zatim, produbljuje dvostrane trgovinske odnose sa pojedinačnim zemljama i regijama te primjenjuje jednostrane mjere, kao što je primjerice odobravanje povlaštenog tretmana zemljama u razvoju (Europska komisija, 2015:3). Na ključnim izvoznim tržištima razvija i provodi strategije koje će utvrditi specifičnosti prepreka te ih u konačnici i ukloniti. Unija je veliki zagovaratelj partnerskih odnosa i djelovanja. Snažno je podržavala krug

pregovora iz Dohe o trgovini od njegova pokretanja od strane WTO-a 2001. godine. Glavni cilj tih pregovora bila je liberalizacija trgovine robom i uslugama te poboljšanje pristupa tržištu, posebice za zemlje u razvoju (Europska komisija, 2015:10).

Obilježja trgovinske politike Europske unije je potrebno sagledati u pogledu dviju trenutno prisutnih činjenica. Prva je činjenica o važnosti Unija u pogledu velikog svjetskog igrača. Druga činjenica se odnosi na globalizaciju koja kontinuirano mijenja međunarodno okruženje. Europska unija je najveće svjetsko gospodarstvo, najveći uvoznik i izvoznik, glavni donator pomoći, vodeći ulagač i primatelj stranih. Slobodna trgovina važnija je no ikad prije za gospodarski razvoj i stvaranje novih radnih mjesta. Sirovine, polugotovi proizvodi i sastavnice potrebne proizvođačima čine dvije trećine uvoza sa područja Europske unije (Europska komisija, 2015:6). Nužno je da Europsko tržište ostane otvoreno za tu robu jer bi ograničavanje njihova toka ili povećanje troška uvoza imalo neželjeni učinak koji bi za posljedicu toga imao povećane troškove te smanjenu konkurentnosti europskih poduzeća. Kako na domaćem tako i na inozemnom tržištu. Za Europu i njezine partnere otvorenost tržišta ima veliki značaj jer predstavlja temelj za stvaranje gospodarskog rasta te povećanje zaposlenosti.

Osnovni ekonomski cilj europskih integracija jest stvaranje jedinstvenog tržišta. Ono je povećalo konkurenciju, a to je dovelo do sniženja cijena te većeg izbora proizvoda za potrošače. Za ekonomske subjekte to je značilo mogućnost korištenja ekonomija razmjera te olakšan pristup različitim tržištima. Sve je to u konačnici dovelo do povećanja životnog standarda stanovnika Europske unije. No, Jedinstveno tržište još nije zaživjelo u punom sjaju. Primjerice, države Europske unije i dalje imaju vlastite javne uprave te sustave oporezivanja. Potrebno je urediti ona područja u kojima Jedinstveno tržište ne funkcionira u punom potencijalu. To podrazumijeva poboljšanje reguliranja i nadzora financijskih usluga, osobito bankarskog sektora (Europska komisija, 2013:3). Svi naponi Europske komisije u posljednje vrijeme, a za očekivati je i u doglednoj budućnosti, biti će usmjereni na socijalni aspekt integracije te poticanje tržišnih sloboda. Izravni utjecaj Jedinstvenog tržišta najvidljiviji je bio u području zakonskih odredbi koje su ukinute ili promijenjene u smjeru smanjene strogoće, poput otvaranja unutarnjih granica država članica. Veće slobode i mogućnosti su potaknule i veće ekonomske aktivnosti što je donijelo rast životnog standarda i veći obujam trgovine. Takve promjene odrazile su se pozitivno kako na strani ponude tako i na strani potražnje (Europska komisija, 2013:3).

Za građane, uz već spomenuto olakšano prelaženje granica, Jedinstveno tržište je značilo i veći asortiman proizvoda i usluga, niže cijene te bolje zakone o zaštiti potrošača. Trgovina je rasla zbog povećane kupovne moći građana s jedne strane te zbog razvoja e-trgovine s druge strane. Slobodan prijelaz granica doveo je do većih prava koja zagovara i jedna od četiri tržišne slobode, a to je slobodno kretanje ljudi. Pozitivne efekte je polučilo i tržište zračnog prometa, koje je ujedno i omogućilo jednostavniji i brži prelazak granica (Europska komisija, 2012).

Poslovni subjekti također su osjetili pozitivne efekte integracije u Jedinstveno tržište i to prvenstveno kroz veću mogućnost korištenja ekonomije obujma. Nadalje, otvaranje i povezivanje različitih tržišta podrazumijeva pristup širem području na kojem mogu plasirati proizvode te veći broj potencijalnih kupaca, kojih u Europi ima preko 500 milijuna. Učeći na takvim tržištima, mogu se bolje pripremiti i na poduhvate izvan granica Unije. S obzirom na to da se unutar Unije primjenjuju ranije spomenuta načela koja omogućuju slobodno obavljanje poslovnih aktivnosti u bilo kojoj državi članici, tvrtke ostvaruju bolje rezultate (Europska komisija, 2013:4). Jedinstveno tržište Europske Unije počiva na četiri tržišne slobode koje se često spominju kao stupovi suvremenog gospodarstva Unije (slobodno kretanje ljudi, slobodno kretanje robe, slobodno kretanje kapitala i slobodno kretanje usluga). Oni pružaju bezbroj mogućnosti različitim poslovnim subjektima i građanima u svakodnevnom životu i radu te olakšavaju materijalne i nematerijalne tokove unutar granica EU. Građani svakodnevno dolaze u doticaj i osjećaju prednosti tih sloboda. Prethodno potvrđuje i Borchardt (1995) koji također ističe da je jedinstveno unutarnje tržište, koje su uspostavile države članice Europske unije, temeljna odrednica europskih integracija, a zasniva se na četiri temeljne slobode – slobode kretanja robe, usluga, osoba i kapitala.

U nastavku rada analiziraju utjecaj globalizacije na europske integracije, perspektiva Europske unije te specifičnosti male otvorene ekonomije.

3.2. Utjecaj globalizacije na europske integracije

Globalizacija, kao višeslojni globalni proces, donosi razne prednosti i nedostatke poduzećima, poduzetništvu, nacionalnim ekonomijama, tržištima i životu općenito. Prvenstveno kao prednost globalizacije može se navesti tehnološko unapređenje koje je potaknulo niz drugih promjena, pretežito pozitivnih. Neke od njih su poboljšanje i unapređenje transporta i telekomunikacije, što je posljedično prouzročilo smanjenje troškova poslovanja. Također, unapređenje komunikacije prouzročilo je i mnoge druge prednosti i napretke u trgovini i

poslovanju općenito te su ukinuta brojna geografska i vremenska ograničenja. Brži je i lakši pristup novoj tehnologiji, informacijama, resursima, proizvodima, uslugama, sirovinama i svim drugim čimbenicima poslovanja. Poduzeća također lakše dolaze do ideja, inovacija, dizajna, investicijskih projekata, kapitala i drugih pogodnosti. Ostvaruju se velike uštede jer poduzeća bolje mogu alocirati ograničene resurse, povećan je izvor proizvoda i usluga jer poduzeća brže, lakše i jeftinije dolaze do resursa, a nova tehnologija omogućava brojne uštede u samoj proizvodnji. Distribucija je također jeftinija, dostupnija i brža, te se ostvaruje bolja kooperacija, suradnja i mnoge uštede. U novom dobu potiču se inovacije, intelektualni kapital, slobodno kretanje ljudi što također predstavlja veliku prednost globalizacije. Uz navedeno, odbacuju se sporedne i neprofitne aktivnosti te se prepuštaju onim poduzećima koji će ih za njih obavljati efikasnije, bolje i povoljnije. Obzirom da je došlo do globalnog povezivanja svijeta, nastala je velika konkurencija u ponudi financijskih instrumenata koji su postali mnogo dostupniji, a time i jeftiniji pa se tako ostvaruje njegova najefikasnija upotreba. Lakšim i jeftinijim pristupom kapitalu, poduzeće brže i lakše pokriva svoje investicijske troškove, a uz to i zbog činjenice što ima mogućnost poslovanja na globalnom tržištu, pa time ostvaruje brži rast i veću profit. Sve navedeno smanjuje rizik financiranja, a profit investitora je sve veći. U navedenim uvjetima poslovanja država sve manje sudjeluje u poslovima i dogovorima međunarodne trgovine, te se omogućava slobodnije trgovanje s minimalnim upletanjem države jer poduzeća sama, brže i lakše stupaju i probijaju se na globalno tržište. Sve navedeno utjecalo je na poslovanje i osiguralo uspostavu međunarodnih, ekonomskim, ekološki, socijalnih i društvenih standarda. Zaključno, najveća prednost, uz sve navedeno je povećanje europskog bogatstva, sveopćeg ekonomskog razvoja i povećanje životnog standarda u mnogim zemljama, ističe Čečuk (2002).

Kao i svaki proces, uz prednosti pojavljuju se i nedostaci, a kao jedan od najvećih problema procesa globalizacije je pojava neizvjesnosti na tržištu zbog koje dolazi do povećanog broja financijskih kriza koje se pojavljuju kao pravilo u sistemima. Također, stvara se i nesigurnost i neravnomjernost u distribuciji dohotka, sigurnost posla se snižava, slabije obrazovana klasa zaposlenika ima loš životni standard, otpuštaju se stari zaposlenici i zapošljavaju novi, posebice u korporacijama. Međutim, u okruženju tehnoloških inovacija, teško se kreiraju nova radna mjesta te se događaju snažne promjene na tržištu rada. Dolazi do apsurdna u kojem slabije plaćeni poslovi za slabije obrazovanu radnu snagu postaju sve rjeđi, a broj zaposlenika koji su visokoobrazovani, a potplaćeni je sve veći, ističe Čečuk (2002). Prethodno navedeno potvrđuju i Lazibat i Kolaković (2004) ističući još pojedine nedostatke globalizacije poput: uniformiranja običaja, ukusa i navika, opću amerikanizaciju nacionalnih kultura, sve veće razlike između bogatih i siromašnih, veliki profiti kompanija za koje se veže velika količina kapitala, sve veće

nejednakosti između razvijenih i nerazvijenih zemalja, utjecaj na okoliš te nametanje mišljenja od strane razvijenih zemalja prema zemljama u razvoju.

Kako autor Čečuk (2002) zaključuje u svome istraživanju, svi nedostaci dovode do nerazmjera ponude i potražnje na tržištu rada. U slabo razvijenim zemljama veliki broj ljudi živi u siromaštvu te ga se iskorištava na poslovima. Razlika između bogatih i siromašnih dijelova svijeta postaje sve veća. Još jedan veliki negativan učinak globalizacije je slabljenje demokratske moći države, država gubi moć i postaje neefikasna pri rješavanju određenih problema koji nastaju u društvu. Poduzeća, pojedinci, poslovni subjekti i drugi čimbenici se sami susreću i organiziraju na globalnom tržištu, te tržište samo nameće svoja pravila te onemogućuje državi upletanje. Taj trend posebno se osjeti u nerazvijenim i slabije razvijenim zemljama, a globalno dolazi do smanjenja nacionalnog suvereniteta, smanjenja moći države te ovisnosti o pojedinim svjetskim silama koje imaju prevlast na globalnom tržištu. Također, povećava se kriminalitet i terorizam i najbitnije, ubrzano se uništava okoliš obzirom da poduzeća često biraju jeftinija ulaganja koja često znače niske ekološke standarde.

Promjene koje su se dogodile potaknute razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije, krajem 20. i početkom 21. stoljeća, snažno su se odrazile na čovjekovu svakodnevnicu, na poduzeća, poslovanja i društvo u cjelini. U takvim okolnostima nastaje novi svijet tj. gledanje i stvara se pojam Nove ekonomije u kojem se ogledaju sve promjene koje se odnose na rast, svjetske vladavine, djelovanje centralnih banaka i nije ih moguće odvojiti od procesa globalizacije. Promjene koje su se dogodile pojavom Nove ekonomije su povećanje profitabilnosti poslovanja, snažnog razvoja komunikacija, posvećenost intelektualnom kapitalu, inovacijama, neopipljivim varijablama poslovanja, ulaže se u znanje, ljudski kapital, postiže se puna zaposlenost, stvaraju se novi proizvodi i usluge prema potrebama potrošača. Pojava Nove ekonomije prouzročila je i razne procese transformacije i restrukturiranja gospodarstva i industrije gdje je bilježi sve veći napredak. Stvara se novo poslovno okruženje, novi su uvjeti poslovanja, usmjerenost na temeljne kompetencije, snažna konkurencija, stalne promjene na tržištu, potreba za agilnosti i brzom prilagođavanju promjenama. Sve navedeno potaknuto je razvojem tehnologije i novih komunikacija koje su posljedično omogućile brz prijenos informacija s jednog kraja svijeta na drugi, brzo stvaranje kontakata i umrežavanje, promjene u poslovanju, transakcijama i izvršavanju usluga (Veselica, 2007:17).

Kolaković (2010) u svom istraživanju zaključuje da se novi trendovi uzrokovani pojavom Nove ekonomije odnose na prijelaz s manualnog rada na znanjem intenzivni rad, rad na daljinu, gdje

više nije bitna fizička prisutnost. Također, geografska udaljenost više nije bitna ni kod proizvodnje i pružanja usluga te se aktivnosti eksternaliziraju na lokacije na kojima su najmanji troškovi te na kojima se očekuju najveći prinosi. Nadalje, ističe da se značajan trend očituje kroz shvaćanje kapitala, odnosno fizički kapital gubi značaj u korist intelektualnog kapitala, znanja, nematerijalnog kapitala. Dosadašnji konkurenti sada postaju poslovni partneri s kojima se poduzeća udružuju kako bi stvarala zajedničke proizvode. Na značaju dobivaju mala poduzeća koja se svojom fleksibilnosti lako prilagođavaju promjenama na sve aktivnijem i nepredvidivom tržištu. Formalna struktura poduzeća se također mijenja te se teži plošnoj organizacijskoj strukturi sa što manje razina menadžmenta i bržem prijenosu informacija. Poduzeća ulažu u znanje, inovacije, intelektualni kapital, grupni rad i druge neopipljive varijable. Poduzeća se povezuju globalno, stvara se veliko globalno tržište, otvaraju se razna nova tržišta, stvaraju se međunarodne mreže poduzetnika, poduzeća, udruženja između istih poduzeća i zemalja te se posljedično jača istraživanje i razvoj. U takvim uvjetima država gubi moć i monopol u međunarodnim relacijama, a tržište se povećava, stvara se velika multinacionalna povezanost i globalno poslovanje, zaključuje Kolaković (2010). Budući da globalizacija potiče sve veću međunarodnu razmjenu, slobodan protok kapitala i rada te međuovisnost svjetskih zemalja, može se reći da iz nje proizlaze i ekonomske integracije. U cilju uklanjanja carinskih i necarinskih barijera i drugih faktora koji pružaju ograničenja u međunarodnoj trgovini, prisutne su ekonomske integracije kako bi objedinile nacionalna gospodarstva radi ostvarenja zajedničkog višeg cilja. U tom pogledu, omogućuje se slobodno kretanje kapitala, radne snage te drugih faktora proizvodnje, uključujući i odnos integriranih nacionalnih ekonomija prema ostatku svijeta. Ekonomsko povezivanje provodi se na raznim osnovama koje su zasnovane na komplementarnim interesima (Karić, Zečevići Karić, 2012:246-254.).

3.3. Perspektiva Europske unije

Rast blagostanja ključni je sadržaj svakog pojedinca, naglašava Bogunović (2006). Nadalje, ističe da su tokovi usluga, roba, kapitala i ljudi na našem planetu pridonijeli rastu blagostanja, no zbog toga se otvorio problem rasprostranjenosti rast, a posebice se naglašavao problem raspodjele ostvarenog blagostanja na određenom prostoru. Najvažniji element za izgradnju povjerenja u nacionalne i globalne gospodarske procese je otvaranje razvojne perspektive koja će brojne siromašne zemlje uključiti u dinamičan rast i razvitak.

S vremenom je Europska unija postajala sve ono što predstavlja danas, obuhvaćajući u prvom redu carinsku uniju, potom kreirajući zajedničko tržište i na kraju, stvarajući ekonomsku uniju – oblik integracije koji je najsloženiji. Cilj Europske ekonomske zajednice od samog je početka bio objediniti unutarnje tržište kroz zajednička pravila konkurencije, micanje tehničkih prepreka koje se tiču trgovine, a koje su bile prisutne uslijed dispariteta u zakonodavstvu, pravu i administraciji pojedine države članice. Nadalje, Rimski sporazum je omogućio regulaciju da će svaka država članica onemogućiti carine i ostala kvantitativna ograničenja na trgovinu, a sve u cilju Zajednice te oformiti carinsku tarifu koja je zajednička na uvoz iz trećih zemalja te oformiti zajedničku trgovinsku politiku. Tada je predviđeno da šest država članica oformi zajedničku carinsku uniju kroz ukidanje pojedinih internih kvantitativnih ograničenja i carina i kroz uspostavljanje zajedničke trgovinske politike do 1968. godine. U carinskoj uniji, među zemljama članicama, ostvaren je samo izvjestan stupanj koordinacije i harmonizacije politika članica, nacionalno zakonodavstvo je i dalje raspolagalo suverenim pravom za reguliranjem zajedničkih politika. Nadalje, Rimskim sporazumom predviđeno je ustanovljenje zajedničkog tržišta tijekom razdoblja od 12 godina, ali isto nije ostvareno. Tržišna podjela na državnim granicama nastavila se uslijed različitih državnih standarda, zakonodavnih prepreka za ulazak na tržište i ograničenja na trgovinu uslugama, robama i faktorima proizvodnje, graničnih formalnosti i diskriminatorne državne prakse nabave. Nakon toga, postavljen je novi rok za tržišnu unifikaciju i to putem Jedinственog europskog akta, točnije krajem 1992. godine (Lučić, 2008; 23-24).

Nakon formiranja Europske unije uslijedio je sljedeći stupanj integracije – monetarna unija. Ona je definirana Ugovorom iz Maastrichta 1992. godine. Nova faza integracije u okviru Europske Unije dobila je novi formalni naziv - Ekonomska i monetarna unija (EMU). Priprema za formiranje EMU-a počela je odmah nakon potpisivanja Ugovora iz Maastrichta. Unija je osnovana 1999. godine, u trenutku kada je 11 zemalja EU prihvatilo sudjelovanje i ispunilo sve potrebne uvjete za ulazak. Također, tada je započela s radom Europska središnja banka koja je zadužena za provođenje zajedničke monetarne politike zemalja članica Eurozone. Zajednička nacionalna valuta Euro pojavila se u optjecaju 2002. godine te je zamijenila 12 nacionalnih valuta. Euro je jedina nacionalna valuta u suvremenom svijetu, a EMU najviši oblik nacionalne ekonomske integracije (Jovančević, 2005:173-174). Kada je riječ o trgovinskim tijekovima EU, treba naglasiti kako je EU jedna od najvećih izvozno orijentiranih regija svijeta te je ujedno i najveće izvozno tržište za više od stotinu zemalja svijeta. Liberalizacija kretanja robe i kapitala,

kao jedno od osnovnih karakterizacija EU, omogućila je gospodarski rast regije. Glavni cilj trgovinske politike EU je biti vodeća trgovinska regija u otvorenom svjetskom trgovinskom sustavu organiziranom prema multilateralnim pravilima. Osnovna zadaća EU-a je svakako osigurati otvorenost europskog gospodarstva svijetu u konkurentnost na stranim tržištima te poduprijeti snažan multilateralni trgovinski sustav, a sve u službi promoviranja europskih vrijednosti poput demokracije, vladavine prava, zaštite okoliša, socijalnih prava i poticanja održivog razvoja. Pregovaranjem o smanjivanju ili potpunom ukidanju trgovinskih barijera EU otvara put novim izvoznim tržištima vlastitim izvoznicima. Tako se europske zemlje smatraju začetnicima modernog međunarodnog trgovinskog sustava vođenog pod okriljem Svjetske trgovinske organizacije. Iako EU trguje prema multilateralnim pravilima trgovanja, ona također sklapa i bilateralne trgovinske sporazume s pojedinim zemljama. No, važno je naglasiti kako sve zemlje članice dijele jedinstveno tržište i imaju jedinstvenu granicu kao i carinske stope prema trećim zemljama (Grgić, Bilas i Franc, 2012:64-68).

Globalna financijska kriza, potom i europska dužnička kriza ukazale su na ključne nedostatke te manjkavosti u postojećem sustavu financijskog nadzora, ne sasvim jasne uloge europskih institucija, kao i na nedostatak koherentnosti europskih politika i nezadovoljavajuće fiskalne discipline. Slijedom navedenog, okvir upravljanja Ekonomskom i monetarnom unijom te njezini principi značajno su se promijenili u smjeru poboljšanja i jačanja integracije. Stabilnost Ekonomske i monetarne unije je očuvana, ali s mnoštvom otvorenih pitanja.

Bez obzira na dosadašnja postignuća arhitektura Ekonomske i monetarne unije još uvijek nije dovršena. Doprinos Bankovne unije imao bi pozitivan utjecaj na države članice i banke, budući da može smanjiti špekulacije i vjerojatnost „juriša na banke“, izbjeći velike asimetrične šokove zbog iznenadnih preokreta u toku kapitala, omogućiti da financijska integracija posluži kao mehanizam podjele rizika, ojačati ulogu središnje banke kao vjerovnika u krajnjoj nuždi, a istodobno oslabiti povezanost država članica i banaka odnosno tzv. „začarani krug“ (engl. *doomloop*), što je u krizi dovelo do toga da jedni druge mogu odvući u propast (Europska komisija, 2017). Budućnost europskih integracija pretpostavlja i dovršetak stvaranja Unije tržišta kapitala. Stvaranjem Unije tržišta kapitala smanjili bi se ovisnost o financiranju putem banaka i troškovi pribavljanja kapitala što bi ponajprije pogodovalo malim i srednjim poduzećima. Dublja i integriranija tržišta kapitala dopunjavala bi banke, potakla i privukla više ulaganja, unaprijedila diverzifikaciju rizika i kapitala, a širim mogućnostima izvora financiranja financijski sustav bio bi stabilniji (Europska komisija, 2020). Na taj bi način, Ekonomska i monetarna unija bila robusnija i otpornija na šokove. Jača i cjelovita Unija tržišta kapitala

potrebna je sada više nego ikad, kako bi podržala gospodarski oporavak nakon aktualne COVID-19 krize te financirala zelene i digitalne tranzicije.

Iako je trenutačno narativ o dubljoj integraciji uglavnom negativan, daljnje reforme potrebne su kako bi se spriječilo raslojavanje, porast nejednakosti, stagnacija i povećanje nezaposlenosti. Predanost zajedničkim ciljevima je nužna, ne samo u gospodarskim i monetarnim pitanjima, nego i u političkim i socijalnim pitanjima. To je bitno kako bi europska zajednica ostvarila svoj puni potencijal. Tehnokratski pristup na nadnacionalnoj razini nije dugoročno primjenjiv budući da građani traže političku debatu te opipljiv utjecaj i rezultat u vezi ključnih ekonomskih i socijalnih pitanja (Europska komisija, 2020). Tijekom krize, tehnokratski pristup naišao je na snažan društveni otpor u uključenim zemljama i pružio poticaj političkim promjenama koje su negativno utjecale na proces europskih integracija i potaknule jačanje euroskepticizma.

3.4. Specifičnost male otvorene ekonomije

Hrvatsku se može opisati kao malo, otvoreno i visoko eurizirano gospodarstvo s upravljanim tečajem i slobodnim tokovima kapitala. Takve su karakteristike vrlo važne u kontekstu ekonomske politike jer određuju manevarski prostor i mogućnosti kreatora politike za postizanje glavnih političkih ciljeva. Također, te su karakteristike važne u određivanju odgovarajućeg teorijskog okvira za analizu međudjelovanja i učinkovitosti fiskalne i monetarne politike (Ćorić, Šimović i Deskar-Škrbić, 2015:407-421).

Nadoveza i Šimurina (2012) u svom znanstvenom radu naglašavaju da Hrvatsku, kao malo otvoreno gospodarstvo, označava otvorenost tržišta te da su upravo takve ekonomije osjetljive na inozemne šokove. Makroekonomska situacija u okruženju ima najveći utjecaj na gospodarske aktivnosti u malim otvorenim gospodarstvima poput hrvatskog. Nadalje, ističu da su i ranija istraživanja ukazala na očigledan utjecaj fiskalnih, monetarnih i poslovnih šokova razvijenih zemalja na susjedna, pretežno mala otvorena gospodarstva. Navedenu činjenicu potvrđuje i Arčabić (2015) koji također naglašava da je u slučaju Hrvatske, koja je okarakterizirana kao malo otvoreno gospodarstvo, posebno važno pitanje okruženja i to primarno kroz uvoz i izvoz. Mala otvorena ekonomija, kao što je to slučaj u Hrvatskoj, izuzetno je osjetljiva na inozemne šokove te je za hrvatsko gospodarstvo od izuzetne važnosti da prati signale promjena neizvjesnosti, ističu Sorić i Lolić (2017). Izostanak adekvatnog komuniciranja u razdoblju visoke neizvjesnosti može negativno utjecati na gospodarstvo. Kako domaći, tako

i inozemni faktori, posebice u vremenu globalizacije, imaju važnu ulogu prilikom određivanja profila jedne zemlje na svjetskom tržištu. Hrvatska je malo otvoreno gospodarstvo koje karakterizira vrlo velika uvozna ovisnost i vanjska neravnoteža te zbog toga njezinu ekonomsku stabilnost može ugroziti svaka ozbiljnija fluktuacija na globalnom tržištu (Škare, Šimurina, Tomić, 2012).

Neovisnost monetarne politike u okviru liberaliziranih međunarodnih kapitalnih tokova i režima promjenjivog tečaja smatra se jednim od najvažnijih ciljeva makroekonomije otvorene ekonomije. U kontekstu monetarne integracije, gubitak neovisnosti u provođenju monetarne politike smatra se jedinim najozbiljnijim troškom pristupanja zemlje zajedničkom valutnom području. Međutim, spoznaje iz teorijskih razmatranja sugeriraju da je stvarni opseg slobode vođenja monetarne politike u malom otvorenom gospodarstvu značajno ograničen, čak i u slučaju promjenjivog tečaja (Goczek i Mycielska, 2017).

Samo nekoliko mjeseci dijeli Hrvatske od ulaska u europodručje, što je ujedno bio i jedan od najvažnijih strateških ciljeva, kako prethodnih, tako i sadašnje Vlade. Mišljenja o uvođenju eura su podijeljena, ponajviše zbog strepnje da njegovim uvođenjem, gubimo i vlastiti identitet. Hrvatska očekivanja oko uvođenja eura ne razlikuju se ni po čemu u odnosu na zemlje članice. Pri tome se misli, ističu Bukovšak, Ćudina i Pavić (2018) da će jedinstvena valuta donijeti brojne ekonomske koristi državama članicama kroz promociju ulaganja i trgovine, kroz učinkovito funkcioniranje jedinstvenog tržišta Europske unije, kroz jačanje makroekonomske stabilnosti te kroz ojačavanje međusobnih političkih i ekonomskih veza. Visoka povezanost Hrvatske s europodručjem dobra je naznaka kako će uvođenje eura, zbog smanjenja valutnog rizika, nižih transakcijskih troškova i lakše usporedivosti cijena, blago pojačati hrvatsku razmjenu roba i usluga i pogodovati privlačenju stranih ulaganja (Bukovšak, Ćudina i Tomić, 2018).

Nakon izlaganja važnosti i utjecaja globalizacije i europskih integracija, u nastavku rada analiziraju se gospodarski odnosi Hrvatske i Europske unije uz naglasak na održivost i stanje tekućeg i financijskog računa platne bilance kao i učinke ekonomskih integracija na trgovinsku politiku Hrvatske.

4. Gospodarski odnosi Hrvatske s Europskom unijom

Vrlo se brzo došlo do spoznaje da se hrvatski identitet i suverenitet nije izgubio među zemljama članicama, nego upravo suprotno. Hrvatski jezik postao je jedan od punopravnih službenih jezika Europske unije, a hrvatski državljani postali su europski, koji potpuno slobodno mogu putovati i živjeti u svim zemljama članicama. Hrvatska je putem svojih zastupnika, u Vijeću EU-a, Europskom parlamentu te drugim tijelima Europske unije, ravnopravno zastupljena, kada se gleda kvantitativni omjer zastupnika u odnosu na druge države članice, kako navodi European union (2022). „Od svog osamostaljivanja Republika Hrvatska se pokušava gospodarski i politički približiti europskim integracijama, a posebno Europskoj uniji kao najznačajnijoj europskoj gospodarskoj uniji“ (Vizjak, 2001). Misao koju je autorica Vizjak istaknula 2001. godine živi još i danas, gotovo deset godina nakon pristupanja Hrvatske Europskoj uniji. Republika Hrvatska 2013. godine postavši punopravnom, tada 28. članicom Europske unije, širom je otvorila vrata prema, toliko željenom, zapadu. Iako tada, većina žitelja RH, nije mogla točno razabrati je li to ili pak nije, ispravan put prema napretku.

Ulazak Hrvatske u Europsku uniju, za hrvatsko gospodarstvo značilo je slobodan pristup europskom tržištu te samim time i konkurentniji uvjeti za poduzetnike. Omogućena su i jednaka pravila te okviri poslovanja za strane investitore što u konačnici utječe na povećanje investicija i stvaranje novih radnih mjesta. Od ulaska Hrvatske u EU, 2013. godine, navedene promjene pozitivno su utjecale na razvoj hrvatskog gospodarstva te su pridonijele povećanju kupovne moći građana, a samim time i višem životnom standardu. Navedeno potvrđuju i autori Lukinić Čardić i Šelebaj (2021) u svojoj analizi trgovinskih tijekova između Hrvatske i inozemstva od ulaska Hrvatske u Europsku uniju pa sve do izbijanja pandemije koronavirusa.

4.1. Održivost i stanje tekućeg računa platne bilance

Osnovni cilj makroekonomske politike svake zemlje je vanjskotrgovinska ravnoteža. Upravo zbog toga, važnu ulogu u praćenju i analizi kretanja roba i usluga u svjetskoj ekonomiji ima izrada platne bilance. Platna bilanca olakšava planiranje, definiranje i provođenje ekonomske politike zemlje, što potvrđuju i autori Blažević i Jelušić (2002) koji platnu bilancu definiraju kao statističko-dokumentacijsku osnovu za dobivanje kvalitetnih podataka, a iz koje se izvode makroekonomske analize i istraživanja.

Platna bilanca je skup računa u kojem su sažete transakcije neke zemlje sa inozemstvom u nekom vremenskom razdoblju, obično u jednoj godini. Njezino sastavljanje podliježe međunarodno usklađenoj metodologiji što znači da je iskazivanje veličina pojedinih komponenti unificirano za sve zemlje. Platna bilanca organizirana je na dva računa: tekući i financijski račun (Arčabić, Globan i Rogić Dumančić, 2016:87).

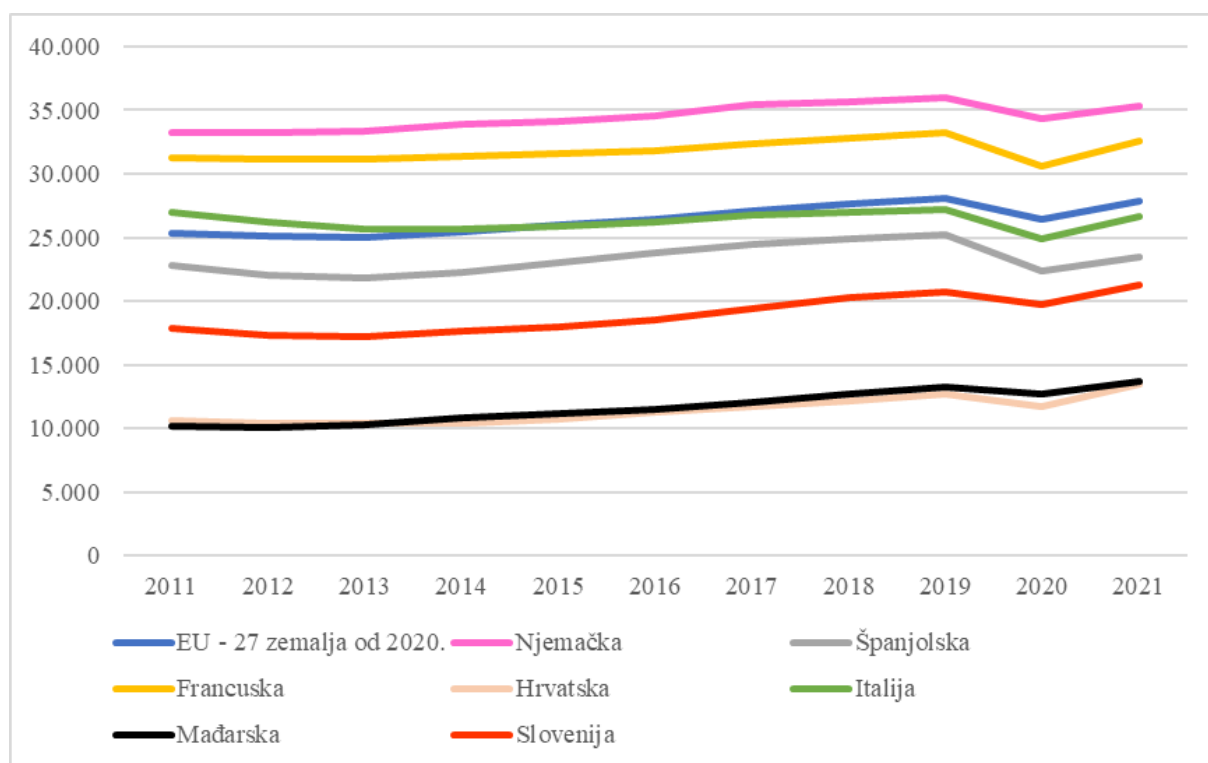
Tekući račun platne bilance, prema definiciji Hrvatske narodne banke (2021), predstavlja transakcije između neke zemlje i ostatka svijeta, a odnosi se na uvoz i izvoz dobara i usluga te primarnog i sekundarnog dohotka (dohodak od investicija i neto primljeni transferi). Tekući račun platne bilance može biti u suficitu u slučaju kada su primici i izvoz veći od izdataka i uvoza, a u suprotnom slučaju biti će u deficitu. Arčabić, Globan i Rogić Dumančić (2016) ističu da je tekući račun platne bilance vrlo važan za sagledavanje stanja nekog gospodarstva i uspješno i učinkovito vođenje ekonomske politike. Stoga je ravnoteža tekućeg računa platne bilance jedan od ciljeva ekonomske politike, a njegova neravnoteža stvara vanjske i unutarnje neravnoteže. Pozitivan saldo tekućeg računa ukazuje na to da zemlja raspolaže viškom štednje koju može staviti na raspolaganje ostatku svijeta. S druge strane, zemlja može imati veću investicijsku aktivnost nego što ima štednju i u tom se slučaju pribjegava stranom financiranju i pogoršava se saldo tekućeg računa. Prilikom stranog zaduživanja neophodno je uzeti u obzir da li se ta sredstva troše za financiranje potrošnje ili investicijskih projekata. Naime, poželjnije je da se takvim sredstvima financiraju investicijski projekti koji će biti usmjereni u sektor međunarodno razmjenjivih dobara budući da će se tada kroz rast izvoza odnosno prihoda omogućiti lakše servisiranje dugova. Dakle, kroz investicijske projekte doći će do snažnijeg multiplikativnog učinka ako se uzme u obzir da će financiranje potrošnje tuđom štednjom često rezultirati potrošnjom stranih dobara što opet neće djelovati na nezaposlenost i BDP te će deficit tekućeg računa imati daljnju tendenciju rasta.

Povratkom na drugu stavku platne bilance, a to je kapitalni račun, također se izvodi zaključak o važnosti kretanja pojedinih kategorija. Ukoliko su obveze veće od imovine znači da su stranci uložili više sredstava u promatranu zemlju, nego što su ti isti građani uložili u stranu zemlju i u tom slučaju kapitalni račun je u suficitu. Ipak, međunarodni tokovi kapitala nisu tako jednostavni kako su se do sada mogli izložiti i ovise o brojnim čimbenicima, prije svega o faktorima ponude i potražnje za kapitalom. Faktore ponude i potražnje za kapitalom dali su autori (Arčabić, Globan i Rogić Dumančić, 2016:88). Kada govorimo o ponudi kapitala ugrubo se govori o tri faktora: sklonosti riziku, monetarnim uvjetima te stanju ekonomskog ciklusa. S druge strane, kada govorimo o potražnji za kapitalom mogu se identificirati također tri skupine

faktora, a to su: razina gospodarske aktivnosti, dostupnost alternativa inozemnome financiranju te potreba za servisiranjem dugova.

Najbolji indikator ekonomije koji služi kao svojevrsna „vrsta semafora“ sigurno je BDP budući da je to mjera ukupne proizvodnje u nekom gospodarstvu. Pregledom podataka o BDP-u *per capita* izraženom u tekućim cijenama u eurima (bez sezonske prilagodbe) za zemlje Europske unije može se primijetiti da su sve zemlje imale tendenciju rasta BDP-a te da je u svim zemljama BDP naglo pao u prvom ili drugom kvartalu 2020. godine. Grafikonom 1 prikazuju se korona virusom najpogođenije zemlje Europske unije (Italija, Španjolska, Francuska) te Njemačka i susjedne zemlje Hrvatske, kao i sama Hrvatska, kako bi se identificiralo ima li sličnosti u kretanju BDP-a. Dakle, gotovo u svim zemljama Europske unije, uključujući i prosjek EU, stopa rasta BDP-a bila je neprimjetno manja u četvrtom kvartalu 2019. godine u usporedbi sa prvim kvartalom iste godine. Već u drugom kvartalu 2020. godine kada zemlje Europske unije ulaze u najdublji *lockdown*, stopa rasta snažno pada. Pad stope rasta BDP-a na razini Europske unije iznosio je -10,5% u drugom kvartalu 2020. godine u odnosu na prvi kvartal 2019. Godine. Najdublji pad doživjela je Španjolska koja je zabilježila stopu rasta u visini -17,3%, a slijede Hrvatska, Italija, Malta i Portugal s oko -13%. S oko 12%-tnim padom suočene u tom kvartalu bile su Francuska i Mađarska. Najmanji pad zabilježila je Irska i to samo - 0,10%, zatim Estonija -2,60%, a blizu, ali ispod 5%-tnog pada bile su još Litva i Norveška (Eurostat, 2022).

Grafikon 1. Kretanje BDP-a po stanovniku za odabrane zemlje od 2011. do 2021. godine, u eurima

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Eurostat, 2022

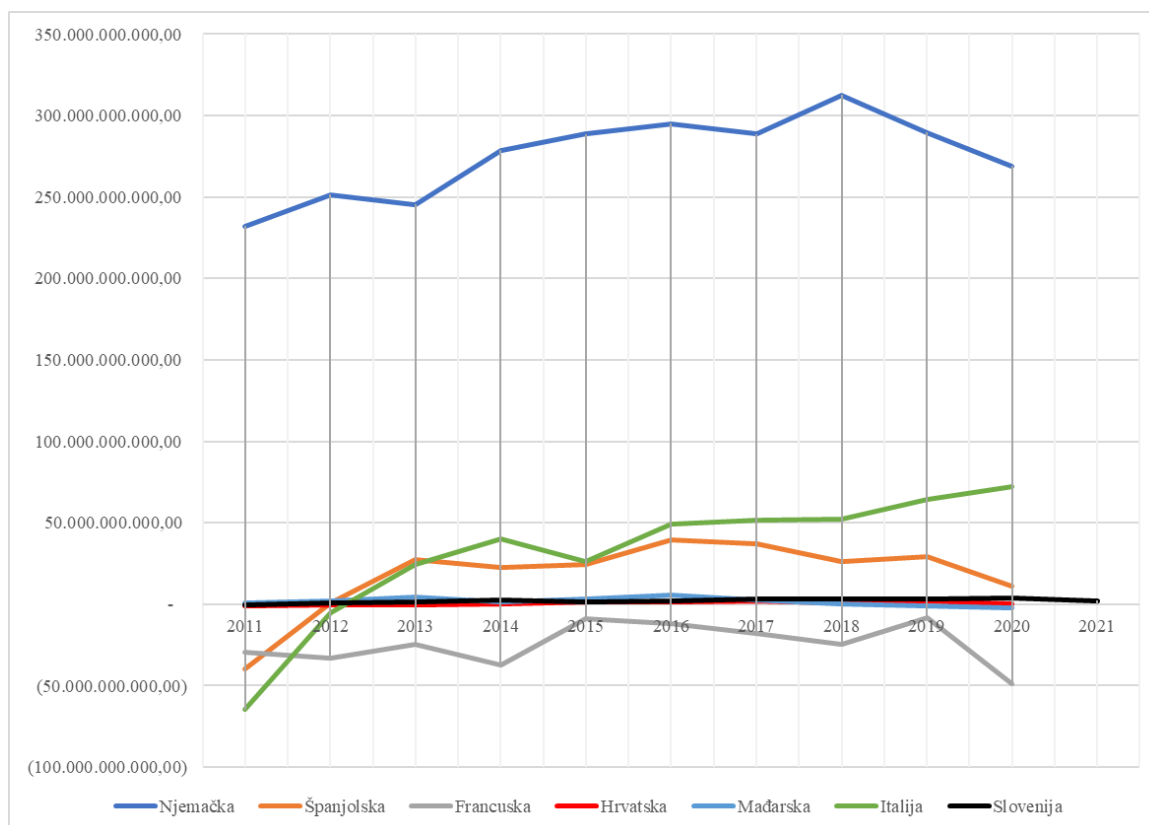
Lovrinčević (1999) smatra da je rast produktivnosti određen veličinom tržišta te da je međunarodna trgovinska razmjena zapravo proširenje veličine tržišta. Nadalje zaključuje, kako je brzi rast produktivnosti rezultat šire uključenosti gospodarstva u međunarodnu trgovinsku razmjenu što u konačnici rezultira brzim porastom bruto domaćeg proizvoda. Europska unija je najveća svjetska trgovinska sila, a prilog tomu ide i činjenica da trećina BDP-a Europske unije ovisi o trgovini. Europska unija u ime svojih država članica pregovara o međunarodnim trgovinskim sporazumima te ih ujedno i dogovara. Na taj način Europska unija želi, svojim državama članicama, osigurati maksimalno povećanje koristi od trgovinskih sporazuma te osigurati da trgovinski partneri poštuju dogovorene obveze. Europska unija, prilikom sklapanja trgovinskih sporazuma, vodi računa o tome da se u njima promiču europske vrijednosti i načela, odnosno da u njih budu uvrštene odredbe od održivom razvoju, zaštiti okoliša i uvjetima rada (Europska komisija, 2021). Kako bi se prilagodila izazovima moderne trgovine, Europska unija donijela je novu trgovinsku strategiju, kojom su obuhvaćena su tri glavna cilja (Europska komisija, 2021):

1. podupiranje oporavka i preobrazbe gospodarstva EU-a tako da se potaknu ciljevi zelene i digitalne tranzicije,

2. oblikovanje pravednih i održivih globalnih pravila,
3. povećanje sposobnosti EU-a za ostvarivanje svojih interesa i prava.

Grafikon 2 prikazuje kretanje tekućeg računa platne bilance Hrvatske i odabranih zemalja (Njemačke, Španjolske, Francuske, Italije, Mađarske i Slovenije). Iz grafikona je vidljivo da je račun platne bilance Hrvatske u deficitu većinu promatranog razdoblja. Osobito visoke razine deficita prisutne su u predrecesijskim godinama te početkom recesije. Glavni faktor tolikih deficita tih godina svakako je nepovoljna trgovinska bilanca, konkretnije razmjena dobara koja bilježi rastuće negativne iznose zbog velikog uvoza. Veliki rast deficita robne razmjene logična je posljedica visokih stopa rasta BDP-a te koji uzrokuje rast kupovne moći odnosno standard građana. Očitim fokusom na turizam hrvatsko gospodarstvo zanemaruje ostale sektore te se javlja veća potražnja za uvoznim dobrima poput hrane, odjeće, strojeva, i slično. Ulaskom u recesiju te padom standarda smanjuje se uvoz dobara koji pozitivno djeluje na smanjenje trgovinskog deficita. U 2014. godini prvi je put u promatranom razdoblju prisutan suficit tekućeg računa. Ulazak u suficit prvenstveno je ostvaren smanjenim deficitom robne razmjene te povećanjem suficita razmjene usluga. Nakon 2014. godine Hrvatska kontinuirano ostvaruje suficit tekućeg računa platne bilance. Suficit je prisutan i u 2020. godini koju je obilježio COVID, no navedeni suficit je na značajno nižoj razini u odnosu na prethodno promatrane godine. Iz grafikona je vidljivo kako je 2020. godina pogodila sve promatrane zemlje osim Italije i Slovenije koje su u toj godini ostvarile rast suficita tekuće platne bilance.

Grafikon 2. Kretanje tekućeg računa platne bilance za odabrane zemlje od 2011. do 2021. godine, u dolarima

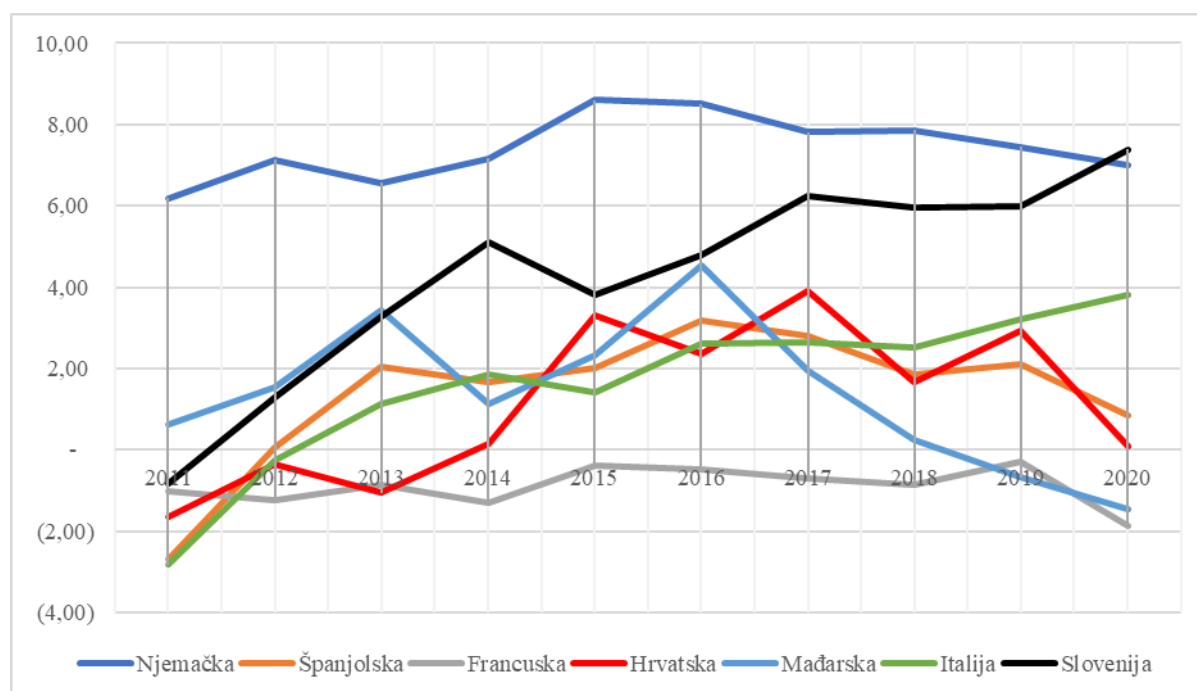

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Svjetska banka, 2022

U nastavku rada analizira se kretanje tekućeg računa platne bilance za odabrane zemlje: Njemačku, Španjolsku, Francusku, Hrvatsku, Mađarsku, Italiju i Sloveniju kao postotka BDP-a za period od 2011. do 2021. godine.

Grafikon 3 prikazuje kretanje tekućeg računa platne bilance odabranih zemalja kao postotak bruto domaćeg proizvoda. U promatranim godinama prvi put suficit je prisutan u 2014. godini (0,16% BDP-a). Većina promatranih zemalja u 2020. godini bilježi pad suficita tekućeg računa platne bilance u odnosu na BDP, odnosno dodatno produbljuvanje deficita tekućeg računa platne bilance u odnosu na BDP, osim Italije i Slovenije, koje obje bilježe rast promatranog omjera.

Grafikon 3. Kretanje tekućeg računa platne bilance kao postotak BDP-a, za odabrane zemlje od 2011. do 2021. godine, (The World Bank, 2022)

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Svjetska banka, 2022

Na održivost računa platne bilance utječe njegova struktura. Ukoliko je deficit posljedica velikog deficita u podbilanci roba i usluga, takav deficit se smatra manje održivim nego ukoliko je deficit posljedica velikog deficita u podbilanci dohotka.. Visoki deficiti u podbilancama roba i usluga tijekom dužeg vremenskog perioda upozoravaju na nekonkurentnost gospodarstva dok na deficit podbilance dohotka često utječe podmirenje obveza za kamate na inozemni dug. Smatra se da je održivost tekućeg računa manje upita dokle god neka zemlja može podmiriti obveze i povećavati prihode ili stvarati nove prihode na bazi izvoza roba i usluga .

Nakon analize stanja tekućeg računa platne bilance u nastavku rada analizira se stanje financijskog računa platne bilance.

4.2. Održivost i stanje financijskog računa platne bilance

Financijski račun platne bilance označava transakcije između neke zemlje i ostatka svijeta, a odnosi se na kapitalne tokove, odnosno tokove novca uloženoga u financijsku imovinu. Tako se financijski račun sastoji od četiri kategorije: izravnih ulaganja, portfeljnih ulaganja, ostalih ulaganja te financijskih derivata. Kao i tekući račun platne bilance, tako i ovaj financijski račun

platne bilance može biti u suficitu ili deficitu. Suficit ili deficit ovisi o relativnom odnosu imovine i obveza.

Kad se govori o bilanci tekućih transakcija i o bilanci kapitalnih transakcija, sve transakcije koje rezultiraju u plaćanju inozemaca, tuzemcima se knjiže na potražnu stranu (*credit*) i obično se označuju se predznakom (+). Isto tako, sve transakcije koje uvjetuju plaćanje tuzemaca inozemcima knjiže se na dugovnu stranu (*debit*) i označuju se predznakom (-) koji ukazuje na to da će dotične transakcije rezultirati smanjenjem deviza u zemlji. Na potražnu stranu (*credit*) (+) knjiže se prihodi od izvoza robe i usluga te transferni prihodi iz inozemstva (javni i privatni) na računu tekućih transakcija, ulaz kapitala (dugoročnog i kratkoročnog) iz inozemstva u zemlju na računu kapitalnih transakcija, te porasta obveza monetarnih vlasti prema inozemstvu na računu kapitalnih i financijskih transakcija. Na dugovnu stranu (*debit*) (-) knjiže se obveze tuzemaca inozemcima za uvoz robe i usluga, te transferna davanja inozemstvu na računu tekućih transakcija, izlaz kapitala iz zemlje u inozemstvo (dugoročnog i kratkoročnog) i porast rezervi na računu kapitalnih i financijskih transakcija. Kapitalni i financijski račun platne bilance ili bilanca kapitalnih i financijskih transakcija odnosi se na transfer kupovne snage i promjene u dužničko-vjerovničkim odnosima između rezidenata i nerezidenata. Prikazuje tijek financijskih sredstava u zemlju iz inozemstva i u inozemstvo iz zemlje. Tijekovi su posljedica davanja i uzimanja zajmova, promjena stanja novca, transakcija vrijednosnim papirima i transakcija investicijama u inozemstvu. Tokovi kapitala odnosno transakcije definiraju se kao financijski tokovi između pojedine zemlje i inozemstva. Ukoliko se govori o odljevu kapitala, on se specificira kao zajmovi dani prema inozemstvu, depoziti deponirani u inozemnim bankama ili kupnja vrijednosnih papira od stranaca. Na taj način se kapital odljeva iz zemlje prema inozemstvu, no vraća se kroz otplatu danih zajmova prema inozemstvu, povlačenje depozita iz inozemnih banaka ili otkupa vrijednosnog papira od stranaca. Zajmovima iz inozemstva, prodajom vrijednosnih papira strancima ili putem inozemnih depozita u domaćim bankama ostvaruje se priljev kapitala iz inozemstva u zemlju. Taj pritekli kapital vraća se u inozemstvo u obliku otplate zajmova inozemstvu, povlačenjem vanjskih depozita iz domaćih banka i otkupom vrijednosnih papira od stranaca (Babić i Babić, 2008:332-333).

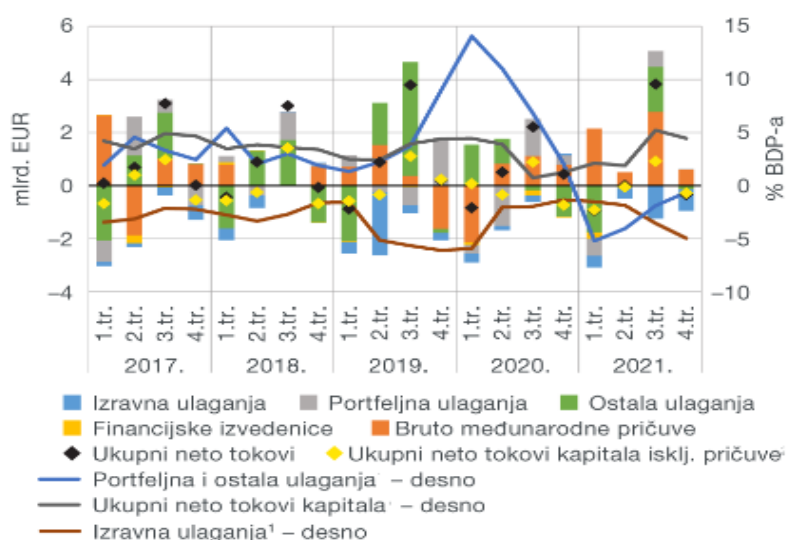
Prema Prasad, Rajan i Subramanian (2006) kapitalni i tekući račun se izjednačavaju unutar bilance plaćanja, točnije svaki suficit financijskog odnosno kapitalnog računa trebao bi pokriti svaki deficit tekućeg računa. Prema navedenom lako možemo zaključiti da će zemlje bilježiti deficit tekućeg računa ukoliko ostvaruju veće priljeve od odljeva kapitala, a suprotno tome

ukoliko dolazi do većeg odljeva kapitala nego priljeva, navedeno će rezultirati suficitom na tekućem računu. Naime, deficit ili suficit tekućeg računa koristi se kao mjera ukupnog financiranja inozemnog kapitala dostupnog za investicije u zemlji. Na taj način, saldo na tekućem računu predstavlja cjelokupni iznos financija koje putuje u zemlju ili iz zemlje. Kako je već spomenuto, financijski račun uključuje: izravna ulaganja, financijske derivate, portfeljna ostala ulaganja. S druge strane, imovina i obveze tumače se kao neto vrijednost (neto stjecanja imovine, neto obveze). Prema tome, neto financijski račun tumači se kao neto pozajmljivanje ostatku svijeta kada je pozitivan, a neto zaduživanje od ostatka svijeta, kada je negativan (Državni zavod za statistiku, 2015). Marić i Matić (2018) u svojoj analizi ističu kako izravna inozemna ulaganja imaju znatan utjecaj na rast BDP-a, izvoza, investicija i zaposlenosti. Nadalje, inozemnim ulaganjem podrazumijeva se svako ulaganje stranih pravnih i fizičkih osoba u gospodarske djelatnosti neke zemlje. Prema Državnom zavodu za statistiku (2015) inozemna izravna ulaganja sastoje se od zadržane dobiti, vlasničkih ulaganja i dužničkog odnosa između vlasnički povezanih rezidenata i nerezidenata. Takvim ulaganjem, inozemni vlasnik dobiva minimalno 10% udjela u temeljnom kapitalu pojedinog trgovačkog društva neovisno o tome je li riječ o ulaganju rezidenta u inozemstvo ili nerezidenta u hrvatske rezidente. Podaci o izravnim i portfeljnim vlasničkim ulaganjima prikupljaju se iz istog izvora. Portfeljna dužnička ulaganja uključuju sva ulaganja u dugoročne i kratkoročne dužničke vrijednosne papire, a koja se mogu svrstati u izravna ulaganja. Radi se o dužničkim vrijednosnim papirima domaćih izdavatelja kojima trguju nerezidenti. Stanje takvog portfelja na određeni dan znači povećanje inozemnog duga neovisno o tome što su papiri izdani na domaćem tržištu. Ovakav se način primjenjuje kod vrijednosnih papira rezidenata izdanih u inozemstvu te iznos tako nastalog duga smanjuje za dio koji otkupe rezidenti (Državni zavod za statistiku, 2015).

Ostala ulaganja uključuju sva ostala nespomenuta ulaganja dužnika, osim međunarodnih pričuva. Klasifikacija ostalih ulaganja određuje se prema sektorima, ročnosti i instrumentima. Inozemni krediti kojima se koriste rezidenti, a odobreni su od strane nerezidenata, također su svrstani u pozicije ostalih ulaganja u skladu s institucionalnim sektorima i ročnosti. U poziciji valuta i depozita prikazane su obveze hrvatskih banaka za depozite nerezidenata te potraživanja rezidenata od inozemstva za stranu efektivu i depozite koji se nalaze u inozemnim bankama. Pod pojmom sektorske podjele portfeljnih i ostalih ulaganja podrazumijeva se sektorska klasifikacija rezidenata koja je u potpunosti usklađena sa stanjem međunarodnih ulaganja. Iz toga proizlazi da sektor država obuhvaća opću državu. Na primjeru Hrvatske, od prosinca 2010. godine, sektor država obuhvaća slijedeće sektore: lokalna država, središnja država i fondove

socijalne sigurnosti. Hrvatska narodna banka pripada sektoru središnje banke dok kreditne institucije pripadaju sektoru kreditne institucije. Financijske institucije (osim kreditnih i središnje banke), javna i privatna trgovačka društva, obrtnici, stanovništvo i neprofitne institucije pripadaju ostalim domaćim sektorima. Prema podacima Hrvatske narodne banke (2022), grafikonom 4 prikazuje se financijski račun platne bilance Hrvatske za period od 2017. do 2021. godine. Iz podataka na financijskom računu platne bilance može se zaključiti da je u četvrtom tromjesečju 2021. godine neto priljev kapitala iznosio je 0,3 milijarde eura, za razliku od istog razdoblja 2020. godine u kojem su neto financijske obveze stagnirale. U zadnjem je tromjesečju 2021. godine ostvaren značajan neto priljev stranih izravnih ulaganja od 0,8 milijardi eura u odnosu na blagi neto odljev u 2020. godini. Gledajući račun ostalih ulaganja može se zamijetiti da je u četvrtom je tromjesečju 2021. godine ostvaren blagi neto priljev kapitala od 0,1 milijarda eura uzimajući u obzir da je veliko smanjenje neto strane imovine poslovnih banaka, zbog njezina primjenog rasta tijekom glavne turističke sezone, pretežno nadomješteno poboljšanjem neto pozicije drugih sektora. Bruto međunarodne pričuve su tijekom zadnjeg tromjesečja 2021. godine značajnije porasle i to za 0,6 milijardi eura i na kraju 2021. godine iznosile su 25,0 milijardi eura, odnosno za 2,7% više nego krajem rujna, odnosno za čak 32,1% više nego na kraju 2020. godine.

Grafikon 4. Financijski račun platne bilance Hrvatske za period od 2017. do 2021. godine (Hrvatska narodna banka, 2022)

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Hrvatska narodna banka, 2022

Nadalje, Hrvatska narodna banka (2022) objavila je podatke da je u cijeloj 2021. godini ostvaren višak na tekućem i kapitalnom računu platne bilance koji je iznosio 5,8% BDP-a, u

odnosu na 2,0% BDP-a u 2020. godini. Značajan rast viška posljedica je primjetnog rasta neto izvoza usluga, s naglaskom na prihode od turizma, koji su u 2021. godini ostvarili 87% razine iz 2019. godine. Na računima sekundarnog dohotka i kapitalnih transakcija također je ostvaren, ne tako primjetan, višak i to kao rezultat rasta neto prihoda iz transakcija s proračunom EU-a i osobnih transfera. S druge strane, u robnoj razmjeni s inozemstvom, ostvaren je manjak, a zbog rasta dobiti banaka i poduzeća u inozemnom vlasništvu pogoršao se i saldo na računu primarnog dohotka. Sukladno navedenom, na financijskom je računu platne bilance u 2021. godini ostvaren prilično veći neto odljev kapitala nego u prethodnoj, 2020. godini, što za posljedicu ima znatan rast međunarodnih pričuva.

Pojam globalizacije najčešće se veže uz razvijene zemlje koje su ujedno i nositelji globalnih promjena. Općenitim napretkom na svjetskoj razini te razvojem informacijskih tehnologija stvoreni su uvjeti za ekonomske i političke integracije. U nastavku rada analiziraju se učinci ekonomskih integracija na trgovinsku politiku Hrvatske.

4.3. Učinci ekonomskih integracija na trgovinsku politiku Hrvatske

Globalizacija koja je dovela do stvaranja globalnih tržišta i globalnih proizvoda znatno utječe na vanjskotrgovinsku razmjenu te na taj način pridonosi i samom jačanju međusobne povezanosti nacionalnih gospodarstava. To se odnosi na područje unutar regije kao i na područje izvan regije. Utjecaj svih čimbenika utječe na ekonomski razvoj i rast (European Semester, 2011).

Kako je autor Gašić (2010) mogao zaključiti u svom istraživanju, uvoz kao dio vanjskotrgovinskog poslovanja predstavlja ekonomsku nužnost. Uvoz se, za razliku od izvoza, javlja u funkciji podmirenja potreba domaće privrede i stanovništva za proizvodima i uslugama kojih ili nema ili ih nema u dostatnim količinama. Kako bi se ostvarili ciljevi ukupnog gospodarskog razvoja te kako bi se ostvarila ravnomjerna proizvodna, javna i široka potrošnja, uvoz predstavlja ekonomsku nužnost sa stajališta zemlje. Navedeno znači da će trgovačka poduzeća uvoziti sve vrste roba i usluga samo u slučaju da im se taj uvoz isplati i na temelju kojega će moći ostvariti cilj svoga poslovanja. Uvoz robe koju uvoze proizvođačka poduzeća posljedica je nemogućnosti nabave te iste robe na domaćem tržištu ili u slučajevima kada je uvezena roba kvalitetnija i jeftinija ili samo jeftinija od iste ili slične robe na domaćem tržištu. Izvozom se omogućuje korištenje deviza potrebnih za uvoz roba i korištenje usluga iz inozemstva. Rast izvoza, u pogledu gospodarskog interesa, ima višestruku važnost. Potrebe za

uvozom ponajprije se pokušavaju podmiriti izvozom proizvoda iz vlastitog prerađivačkog ili uslužnog sektora, dok su s druge strane slabije razvijene zemlje prisiljene izvoziti i ono malo prirodnih bogatstava sa kojima raspolažu.

U gospodarskom smislu Republika Hrvatska ubraja se u skupinu u skupinu malih država, a smatra se srednje bogatom u smislu njenih resursa. Zato je međunarodno poslovanje, posebice izvoz roba i usluga na međunarodno tržište, bitno za njen brz i snažan gospodarski rast (Kovač, 2012:46). Škuflić i Vlahinić-Dizdarević (2001) naglašavaju kako je aktivna trgovinska politika nužna u ostvarivanju kratkoročnih i dugoročnih gospodarskih ciljeva, a povijesno se ona odnosi na protekcionizam, liberalizam, intervencionizam i neoliberalizam. Liberalizacija međunarodne trgovine bila je prioritet među tržišnim reformama u Republici Hrvatskoj, a odvijala se postupno kroz četiri faze (Štulec, Vučković i Baković, 2014:382):

1. članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO)
2. potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) s Europskom unijom
3. pregovarački postupak o članstvu u Europskoj uniji
4. punopravno članstvo u Europskoj uniji.

1. srpnja 2013. godine Republika Hrvatska je postala 28. članica država Europske unije. Međutim, trgovinska liberalizacija povezana s Europskom unijom, ističe Miloloža (2015) započela je davno prije ovog datuma. Naime, Europska unija je dugi niz godina najvažniji trgovinski partner Republike Hrvatske. Pristupanjem Europskoj uniji, Hrvatska je napustila CEFTA-u čija je članica bila od 2003. godine. To je imalo značajan utjecaj na hrvatsku trgovinu s državama u regiji.

Širenjem pandemije virusa COVID-19 širom svijeta globalna trgovina je smanjena i mnogi globalni lanci vrijednosti su poremećeni, posebno u trgovini proizvodima povezanim s virusom COVID-19 budući da su pojedina gospodarstva značajno proširila trgovinske zapreke. Veliki broj malih i srednjih poljoprivrednika, poljoprivrednih proizvođača i ostalih malih poduzeća suočeni su s prekinutim lancima opskrbe. Roba je bila potrebna na tržištima, ali redoviti lanac opskrbe nije dobro funkcionirao. Tržnice i male trgovine su se zatvorile, a davatelji usluga i potrošači su bili zatvoreni u vlastitim kućanstvima. Vlasnici trgovina imali su višak robe ograničenog trajanja, a potrošači nisu mogli kupiti dovoljno proizvoda druge vrste. Napravljeni su razni pokušaji uvođenja e-tržišta u državama i e-trgovine na razinama poduzeća. To je potrebno dodatno optimizirati pošto se ponekad fizička dostava robe ne dogodi ili je vrlo teška i skupa (Petković, Bogetić, Stojković i Dokić, 2020:1). Trgovinska politika, kao

instrument odgovora mnogih država svijeta na pojavu pandemije virusa COVID-19, donijela je spuštanje zapreka za uvoz medicinskih proizvoda i zaliha te poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, a nametnuta su i ograničenja na izvoz takve robe. Kombinacija olakšavanja uvoza i nadzora izvoza vođena je s ciljem maksimiziranja dostupnosti kritičnih zaliha na domaćem tržištu.

Izravan utjecaj na međunarodnu trgovinu robom imala je i pandemija virusa COVID-19, stoga su u 2020. godini primjetni njezini učinci na vanjsku trgovinu robom Republike Hrvatske. Hrvatski robni izvoz je 2020. godine iznosio nešto manje od 112 milijardi kuna ili 750 milijuna kuna manje u usporedbi s 2019. godinom. Vrijednost uvoza iznosila je oko 172 milijarde kuna ili 13 milijardi kuna manje u usporedbi s 2019. godinom. Ukupan robni izvoz Republike Hrvatske je bio 0,7% manji od izvoza 2019. godine, a robni uvoz 6,9% manji. Robna razmjena s inozemstvom je u 2020. ostvarila deficit od 60 milijardi kuna, što je za 12 milijardi kuna manji deficit od 2019. godine. Zbog pada uvoza u odnosu na izvoz, pokrivenost uvoza izvozom je bila na 65%, to jest za otprilike četiri postotna boda više nego prethodne godine (Središnji državni portal, 2021).

Države članice Europske unije najvažniji su vanjskotrgovinski partneri Republike Hrvatske. Izvoz u države članice u 2020. godini činio je otprilike 70% ukupnog izvoza, a uvoz je činio oko 80% ukupnog uvoza. Kada se podaci detaljno usporede, primjećuje se kako se dogodio pad izvoza u države članice Europske unije posebno, točnije u one s kojima je Republika Hrvatska oduvijek imala najveću vanjskotrgovinsku razmjenu unutar Europske unije: Njemačka - pad od 3,6%, Italija - pad od 13,6% i Slovenija - pad od 5%. Primjećuje se i pad uvoza iz Njemačke od 8%, iz Italije 16% i iz Slovenije 10%. Oko 30% cjelokupnog izvoza činila je razmjena roba s trećim zemljama, gdje se zabilježio pad od oko 5%, i oko 20% ukupnog uvoza, gdje se vidi pad od oko 6%. Vanjskotrgovinska razmjena s Bosnom i Hercegovinom je pala za 15% u izvozu i 3% u uvozu (Državni zavod za statistiku, 2021). Utjecaj pandemije virusa COVID-19 na robnu razmjenu Europske unije je značajan. 2020. godine trgovina Europske unije (koju čini 27 država članica) zabilježila je značajan pad izvoza (-9,4%) i uvoza (-11,6%) u odnosu na 2019. godinu. Robna bilanca je bila u suficitu za 217 milijardi eura. Prateći trend tijekom vremena, nakon zabilježenog malog deficita u 2011. godini, trgovinska bilanca Europske unije zabilježila je kontantan suficit, a vrhunac od 264 milijarde eura dosegnut je u 2016. godini. U 2017. i 2018. godini, višak se smanjio, a potom je došlo do ponovnog povećanja u 2019. i 2020. godini. Promatrajući stopu rasta izvoza u posljednjem desetljeću, nakon bilježenja osobito visokih vrijednosti (12% u 2011. godini te 9% u 2012. godini), pozitivan trend se nastavlja sve do

2019. godine, dok se 2020. godine bilježi naglo smanjenje. Vrhunac stope rasta uvoza zabilježen je u 2011. godini i iznosio je 12%, dok su između 2012. i 2015. godine uslijedile manje fluktuacije, značajan porast vidljiv je tek u 2017. i 2018. godini, nakon čega je desetljeće zatvoreno naglim padom u 2020. godini (Eurostat, 2021).

Većina država članica Europske unije trgovala je uglavnom unutar jedinstvenog europskog tržišta. Udio protoka unutar i izvan Europske unije u ukupnoj robnoj razmjeni znatno se razlikovao u državama članicama Europske unije, odražavajući donekle povijesne veze i zemljopisni položaj. Među državama članicama, najveći udio trgovine unutar Europske unije u 2020. godini i za uvoz i za izvoz zabilježen je u Luksemburgu. Suprotno tome, Irska je bila država članica Europske unije s najvećim udjelom trgovine i uvoza i izvoza s trećim zemljama, što ne čudi jer je njezin prvi trgovinski partner Ujedinjeno Kraljevstvo. Nizozemska je 2020. godine bila ulazna točka u Europsku uniju, uvozeći velik udio robe iz trećih zemalja i otpremajući je u druge države članice. Suprotno tome, Cipar je uvezio velik udio robe iz država članica Europske unije, dok je najveći udio izvezen izvan Europske unije (Eurostat, 2021). Europska komisija i države Europske unije poduzimaju mjere ublažavanja utjecaja pandemije virusa COVID-19 na transportni sektor kako bi osigurale brzi i kontinuirani protok robe kroz Europsku uniju. To uključuje, ali nije ograničeno na, osnovnu robu poput hrane i medicinskih potrepština. Cilj mjera je olakšati regulatorni teret i smanjiti troškove za prijevozničke tvrtke. Nastavak opskrbnih lanaca zrakom, posebno visoko kritičnih medicinskih potrepština, u zajedničkom je interesu svih. Te će iznimne mjere biti privremene za vrijeme trajanja pandemije. Sva ograničenja koja se kose sa zakonima Europske unije moraju se ukinuti (Europska komisija, 2021).

Kako bi teret teкао slobodno i učinkovito diljem Europske unije, Europska komisija je 23. ožujka 2020. izdala praktične savjete o primjeni takozvanih „zelenih trakova“. To su cestovni granični prijelazi otvoreni za sva teretna vozila koja prevoze robu na kojima bilo kakve provjere ili zdravstveni pregledi ne bi trebali trajati više od 15 minuta. Komisija je 28. listopada predložila proširenje „zelenih trakova“ kako bi se osiguralo da multimodalni prijevoz učinkovito djeluje i na drugim područjima, kao što su željeznički, vodni i zračni putovi. Države članice Europske unije trebale bi osigurati neometano slobodno kretanje robe kroz jedinstveno tržište. Europska komisija je također pozvala države članice da podrže zračne teretne operacije tijekom krize s koronavirusom i predstavila smjernice za održavanje bitnih prometnih tokova, uključujući protok medicinske opreme i osoblja (Europska komisija, 2021). Poboljšanju cjelokupnog gospodarstva i ukupnog razvitka Hrvatske uvelike će doprinijeti i Europski

fondovi koji predstavljaju svojevrsnu pomoć Europske unije. U posljednjem dijelu rada analizira se poticanje gospodarstva kroz sustav državnih potpora Europske unije.

4.4. Poticanje gospodarstva kroz sustav državnih potpora Europske unije

Kriza uzrokovana koronavirusom i mjere poduzete od strane Vlada raznih zemalja dovele su do obustave gotovo cjelokupne gospodarske aktivnosti. Kako bi opstala na tržištu u promijenjenim okolnostima, mnoga poduzeća su bila ovisna o pomoći i potporama Vlade Republike Hrvatske i Europske Unije koje su donijele niz mjera za pomoć najpogođenijim sektorima u pandemiji. Korona kriza uvelike je imala značajan utjecaj na svjetsko i europsko gospodarstvo. Zemlje članice Europske Unije pokrenule su niz proračunskih mjera za povećanje likvidnosti i kapaciteta zdravstvenih sustava te niz potpora za pomoć građanima, pogođenim djelatnostima i sektorima te gospodarstvu u cjelini. Cilj potpora i mjera je zaštita imovine, tehnologije, infrastrukture, građana, a posebice radnih mjesta i poduzeća. Kako bi posljedice krize bile lakše i novčani izdatci poduzetnika manji, poduzetnicima su se nudile preporuke provođenja određenih pripremnih mjera (Bešvir, 2020:179):

- izrada kriznog proračuna i smanjivanje fiksnih troškova poslovanja
- na zakonit način plaćanje manjeg iznosa poreza te
- iskorištavanje svih državnih potpora koje su im na raspolaganju.

Europska centralna banka (ECB) objavila je niz mjera monetarne politike i nadzora banaka kako bi posljedice pandemije na poduzeća bile što blaže. „Povećan je iznos novca koji poslovne banke mogu posuditi od ECB-a kako bi mogle odobravati kredite najugroženijima krizom što uključuje mala i srednja poduzeća. Standardi za kolaterale kojih se poslovne banke moraju pridržavati i koje ECB prima kao instrument osiguranja kod posudbe poslovnim bankama su ublaženi. Također je proširen popis imovine koju banke mogu koristiti kao kolateral, a za određivanje vrijednosti te imovine primjenjuju se manje stroge mjere. Niske kamatne stope te niski troškovi posudbe čine zajmove pristupačnim kako bi poduzeća mogla jeftinije posuđivati sredstva te na taj način održati svoju likvidnost“ (European central bank, 2021).

Europski investicijski fond (EIF) i Europska investicijska banka (EIB) ostvarili su dobru suradnju sa partnerima diljem Europe i svijeta kako bi se ulaganja ubrzala te kako bi se

osiguralo da poduzeća koja su najviše pogođena pandemijom, nastave ulagati u inovacije, a sve u svrhu održavanja njihove konkurentnosti. „Od početka pandemije COVID-19, EIB i EIF odobrili su više od 56 milijardi eura pomoći za najteže pogođena poduzeća i zdravstvo. EIB i zemlje članice Europske Unije odobrile su 12 milijardi eura pomoći za financiranje poslovanja poduzeća koje banke raspoređuju diljem Europe“ (European Investment Bank, 2021). „SURE je privremeni instrument aktiviran 22.09.2020. godine kojim Europska Komisija pruža dodatnu financijsku potporu država članicama Europske Unije kojima štiti poslodavce, radnike i samozaposlene osobe od gubitka prihoda. Program SURE nudi financijsku pomoć u vidu zajmova po povoljnijim uvjetima za države članice Europske Unije. Sredstvima iz programa u iznosu od 100 milijardi eura raspoloživih svim državama članicama EU-a financiraju se naknade za nezaposlene osobe kao i nacionalni programi rada na skraćeno radno vrijeme te brojne druge mjere u svrhu zaštite radnih mjesta. Sustavima rada sa skraćenim radnim vremenom poslodavcima se omogućuje da privremeno smanje broj sati rada zaposlenicima koji primaju novčanu naknadu od države zbog gubitka prihoda. Na ovaj način obiteljima se omogućava ostvarivanje prihoda, a i poduzećima se omogućuje zaštita zaposlenika i proizvodnih kapaciteta. Vrijeme koje ne provedu na poslu, radnici mogu iskoristiti za nova učenja i svladavanje različitih tehnika i vještina koje će ići na korist i njima i poslodavcima“ (News European Parliament, 2020).

Mnoga poduzeća diljem svijeta suočavaju se sa teškim ekonomskim posljedicama koje je kriza uzrokovana COVID-19 pandemijom ostavila na njihovo poslovanje u 2020. i 2021. godini. Mnoga poduzeća morala su privremeno potpuno prekinuti ili smanjiti svoju poslovnu aktivnost te radno vrijeme zaposlenika. Europska Unija i potporne institucije pružaju financijsku potporu državama članicama kako bi zaštitile njihove radnike, građane i sektore najpogođenije korona krizom.

5. Zaključak

Proces globalizacije usko je vezan uz promjenu međunarodnih odnosa, a njegov cilj je smanjenje siromaštva i podizanje životnog standarda. Iako se pojam globalizacije najčešće povezuje sa razvijenim zemljama, provedenim analizama u radu, može se zaključiti da su globalizacijski procesi donijeli brojne koristi za nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. Početci ekonomskih integracija vežu se za početak globalizacije u svijetu nakon Drugog svjetskog rata kada dolazi do bržeg i slobodnijeg međunarodnog kretanja roba, kapitala, informacija i ljudi. Integriranjem za zemlje članice nastaju pozitivni učinci kao što su stvaranje trgovine, ekonomija obujma, povećanje konkurencije i privlačenje inozemnih stranih ulaganja, ali i negativni učinci kao što su skretanje trgovine i investicija, smanjenje carinskih prihoda i izostavljanje nerazvijenih zemalja iz koristi koje nastaju integriranjem. Ključan izazov suvremenih ekonomskih integracija je postizanje pravedne distribucije koristi od integriranja za sve zemlje članice kako bi se i dalje nastavio rast ekonomskih integracija u svijetu, a s obzirom na to da su sve zemlje svijeta dio nekog regionalni sporazum, zasigurno će i u budućnosti doći do osnivanja ekonomskih integracija.

Nastanak Europske unije također se veže uz utjecaj globalizacije. Opstanak i razvoj Europske unije u međuovisnosti je njezinih zemalja članica, ali također ovisi i o zasebnom djelovanju svake pojedine zemlje članice. Iz primjera Hrvatske proizlazi zaključak kako je ulazak u Europsku uniju popraćen brojnim pozitivnim promjenama koje su utjecale na razvoj hrvatskog gospodarstva, povećanje kupovne moći i viši životni standard građana. Širenje korona virusa naprasno je prekinulo funkcioniranje svijeta na kakav smo dosad navikli, a sintagma „*novo normalno*“ postala je svakodnevnica. Korona virus proširio se iz Kine krajem 2019. godine, a u prvom kvartalu 2020. godine stigao je u gotovo svaki kutak zemlje. Javni izbor očuvanja zdravlja postignut je tzv. *lockdownom* ili zaključavanjem, a nastavljene su stroge mjere socijalnog distanciranja, karantene, rada od kuća itd. Narušen je ekonomski kružni tok što je je dovelo do simultanih šokova u agregatnoj ponudi i potražnji zbog čega nema aspekta ekonomskog života u kojem nije ostavljen trag. Brojke pokazuju da je BDP počeo padati, a u istom smjeru počela se kretati i zaposlenost. Europska unija ubrzo je predložila set mjera za oporavak gospodarstva iz najrazličitijih sektora, a pritom je snažnu financijsku potporu iskazala i zemljama koje su usmjerile likvidnost prema stanovništvu. Uspoređujući stanje na temelju odabranih pokazatelja s početka 2020. godine u odnosu na početak 2021. godine, zaključujemo da je u 2021. godini došlo do pozitivnih promjena po svim pokazateljima te do oporavka gospodarske aktivnosti, a što se očekuje i u godinama koje dolaze.

Literatura

1. Arčabić, V., Globan, T., Rogić Dumančić, L. (2016). *Ekonomski odnosi s inozemstvom*. Zagreb: Ekonomski fakultet
2. Arčabić, V. (2015). *Djelovanje neizvjesnosti na bankarsko tržište u Republici Hrvatskoj*: EFZG Working Paper Series, (15-03)
3. Babić, M., Babić, A. (2008). *Međunarodna ekonomija*. Zagreb: Sigma savjetovanja d.o.o.
4. Bešvir, B. (2020). *Kako se poduzetnici mogu pripremiti za nadolazeću financijsku krizu*. Računovodstvo revizija i financije
5. Blažević, B., i Jelušić, A. (2002). 'PLATNA BILANCA REPUBLIKE HRVATSKE I TURIZAM', *Tourism and hospitality management*, 8(1-2), str. 127-142. Dostupno na: <https://doi.org/10.20867/thm.8.1-2.12>
6. Bogunović, A. (2006). 'EUROPSKA UNIJA - STANJE I PERSPEKTIVE', *Ekonomski pregled*, 57(1-2), str. 31-63. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/8014> (Datum pristupa: 12.09.2022.)
7. Borchardt, K.D., (1995). *European integration – The origins and growth of the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Dostupno na: <http://aei.pitt.edu/13514/1/13514.pdf>
8. Bukovšak, M., Čudina, A., i Pavić, N. (2018). 'Utjecaj uvođenja eura u Hrvatskoj na međunarodnu razmjenu i inozemna izravna ulaganja', *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 27(1 (142)), str. 95-128. Dostupno na: <https://doi.org/10.15179/pkiep.27.1.3>
9. Bukvić, N. (2010). 'Mladen Puškarić, Razvoj europske integracije, Studia Vita, Zagreb 2010.', *Časopis za suvremenu povijest*, 42(2), str. 536-540. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/63660> (Datum pristupa: 12.09.2022.)
10. Čečuk, A. (2002). *Financijska globalizacija*. Split: Graf form
11. Ćorić, T., Šimović, H., Deskar-Škrbić, M. (2015). *Monetary and fiscal policy mix in a small open economy: the case of Croatia*. *Ekonomska Istraživanja*, 28(1)
12. Državni zavod za statistiku (2015). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2014*. Dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2014/sljh2014.pdf
13. European central bank (2021). *Our response to the corona virus pandemic*. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/coronavirus/html/index.en.html>
14. European Investment Bank (2021). *EIB Group's EUR 56 billion intervention in response to COVID-19 crisis, supporting climate action and strengthening development focus welcomed by financeministers of the EU*. Dostupno na: <https://www.eib.org/en/press/all/eur-56-billion-eib-response-to-Covid-19-crisisclimate-action-and-stronger-development-focus-welcomed-by-eu-financeministers.htm>

15. European Semester (2011). *Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews under Regulation (EU) No 1176/2011 – Lithuania*. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-lithuania-en.pdf>
16. European union. (2022). Dostupno na: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/european-parliament_hr
17. Europska komisija (2012). *20 godina jedinstvenog europskog tržišta*. Ured za publikacije Europske unije.
18. Europska komisija (2013). *Unutarnje tržište: Od krize do prilike*. Bruxelles
19. Europska komisija (2015). *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A52015DC0497>
20. Europska komisija (2017). *Jointletterfrom the EU and the UK Permanent Representatives to the WTO*. Bruxelles.
21. Europska komisija (2020). *Capital markets union 2020 action plan: A capital markets union for people and businesses*. Bruxelles.
22. Europska komisija (2021). *Europska unija – Što je i što čini*. Luxembourg. Dostupno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ac0a88a6-4369-11ea-b81b-01aa75ed71a1/language-hr>
23. Europska komisija (2021). *Transportation during the pandemic*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/transportation-during-pandemic_hr
24. Eurostat (2021). *EU tradeingoods strongly impacted by the COVID-19 pandemic in 2020*. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210325-1>
25. Eurostat (2022). *International trade of EU, the euro area and the Member States by SITC product group*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EXT_LT_INTERTRD__custom_2980509/default/table?lang=en
26. Eurostat (2022). *Real GDP per capita*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table?lang=e
27. Gašić, M. (2010). *Suvremeno poduzetništvo u korelaciji s vanjskom trgovinom*. Učenje za poduzetništvo, Vol. 2 No. 1
28. Goczek, L., Mycielska, D. (2017). *Actual monetary policy independence in a small open economy: th ePolishperspective*. Poland - University ofWarsaw: FacultyofEconomicSciences

29. Grgić, M., Bilas, V., Franc, S. (2012). *Regionalne ekonomske integracije u svijetu*. Zagreb: Sinergija nakladništvo d.o.o.
30. Grlić Radman, G. (2021). Godišnji plan rada za 2021. godinu. Republika Hrvatska. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. Zagreb. Dostupno na: <https://mvep.gov.hr/UserDocsImages/files/file/2021/2107091415-gpr-2021-pdf-za-objavu.pdf>
31. Horak, H.(2011). *Temeljne gospodarske slobode u Europskoj Uniji*. Zagreb: Inženjerski biro
32. Hrvatska narodna banka (2022). *Komentar platne bilance, stanja bruto inozemnog duga i stanja međunarodnih ulaganja za četvrto tromjesečje 2021*. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/-/komentar-platne-bilance-stanja-bruto-inozemnog-duga-i-stanja-medjunarodnih-ulaganja-za-cetvrto-tromjesececje-2021>
33. Jovančević, R. (2005). *Ekonomski učinci globalizacije i Europska unija*. Zagreb: Mekron promet d.o.o.
34. Karić D., Zečević R., Karić D. (2012). *Ekonomске integracije – posljedica procesa globalizacije i ekonomskog razvoja*. Socioeconomica, 1 (2)
35. Kolaković, M. (2010). *Virtualna ekonomija*. Zagreb: Strategija
36. König, J., (2015). *European Integration and the Effects of Country Size on Growth*. Dostupno na: https://www.e-jei.org/upload/JEI_30_3_501_531_2013600078.pdf
37. Kovač, I. (2012). *Trendovi i karakteristike međunarodne robne razmjene Republike Hrvatske*. Ekonomski vjesnik, 25(1)
38. Lazibat, T., Kolaković, M. (2004). *Međunarodno poslovanje u uvjetima globalizacije*. Zagreb: Sinergija nakladništvo
39. Lovrinčević, Ž. (1999). 'RAST, MEĐUNARODNA TRGOVINA I OTVORENOST GOSPODARSTVA', *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 9(73), str. 281-320. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/19380> (Datum pristupa: 14.09.2022.)
40. Lučić, Lj. (2008). *Europski principi javne administracije i financije*. Novi Sad: Visoka poslovna škola strukovnih studija
41. Lukinić Čardić, G., Šelebaj, D. *Trgovinski tijekovi između Hrvatske i inozemstva od ulaska u EU do izbijanja pandemije koronavirusa*. Zagreb: Hrvatska narodna banka. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/documents/20182/3984522/p-047.pdf/4d181fd7-ee6e-f25f-3f2f-8d0e835a510b>
42. Marić, K., i Matić, J. (2018). 'Inozemna izravna ulaganja u Republiku Hrvatsku i usporedba s odabranim nerazvijenim zemljama', *Zbornik sveučilišta Libertas*, 3(3), str. 147-167. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/196099> (Datum pristupa: 14.09.2022.)
43. Miloloža, H. (2015). *Distance factors and Croatian export obstacles in the EU15: CAGE approach*. Interdisciplinary Description of Complex Systems: INDECS, 13(3)

44. Nadoveza, O., Šimurina, J. (2012). *Utjecaj gospodarskih ciklusa na razvoj malog otvorenog gospodarstva: primjer Hrvatske, Slovenije, Slovačke i Mađarske*. Zagreb: HAZU i Ekonomski fakultet Zagreb
45. News European Parliament (2020). *Covid-19's economic impact: €100 billion to keep people in jobs*. Dostupno na:
<https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200416STO77205/Covid-19-s-economic-impact-EU100-billion-to-keep-people-in-jobs>
46. Petković, G., Bogetić, Z., Stojković, D., Dokić, A. (2020). *Trade policy measures for strengthening global value chains and local supply chains in the period of COVID-19 pandemic*. Zagreb: Ekonomski fakultet
47. Prasad, E., Rajan, R., Subramanian, A. (2006). *Patterns of International Capital Flows and Theory Implications for Economic Development*. Research Department
48. Sorić, P., Lolić, I. (2017). *Economic uncertainty and its impact on the Croatian economy*. Public Sector Economics, 41(4)
49. Središnji državni portal (2021). *O hrvatskom izvozu*. Dostupno na:
<https://izvoz.gov.hr/ohrvatskom-izvozu/969> Trading Econo
50. Škare, M., Šimurina, J., i Tomić, D. (2012). 'TREND I VOLATILNOST PRIHODOVNIH UVJETA RAZMJENE U HRVATSKOJ; PERSPEKTIVA RASTA', *Economic research - Ekonomska istraživanja*, 25(4), str. 0-0. Dostupno na:
<https://hrcak.srce.hr/97018> (Datum pristupa: 13.09.2022.)
51. Škuflić, L., Vlahinić-Dizdarević, N. (2001). *Hoće li liberalizacija trgovinske politike Europske unije prema zemljama jugoistočne Europe utjecati na značajniji rast njihova izvoza?* Ekonomski pregled, 52(1-2)
52. Štulec, I., Vučković, V., Baković, T. (2014). *Impact of Croatian EU accession on its foreign trade and customs system*. Ekonomski vjesnik, 27(2)
53. The World Bank (2022). *Current account balance (% of GDP)*. Dostupno na:
<https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS>
54. The World Bank (2022). *Current account balance*. Dostupno na:
https://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.CD?locations=EU&most_recent_value_desc=false
55. Veselica, V. (2007). *Globalizacija i nova ekonomija*, A Ekonomski pregled, Vol. 58 No. 9-10
56. Vizjak, A. (2001). 'GOSPODARSKE KORISTI OD SURADNJE REPUBLIKE HRVATSKE I EUROPSKE UNIJE', *Ekonomski pregled*, 52(7-8), str. 856-872. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/28762> (Datum pristupa: 13.09.2022.)